

REPUBLIKA KOSOVA
MINISTARSTVO INDUSTRIJE,
PREDUZETNIŠTVA I TRGOVINE

STUDIJA LANCA VREDNOSTI ZA SEKTOR MINERALNIH NEMETALNIH PROIZVODA

Priština, 2022

REPUBLIKA KOSOVA

MINISTARSTVO INDUSTRIJE,
PREDUZETNIŠTVA I TRGOVINE

STUDIJA LANACA VREDNOSTI ZA SEKTOR MINERALNIH NEMETALNIH PROIZVODA

KOMENTAR: Ovu studiju je finansiralo Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine, stavovi izraženi u ovom izveštaju su stavovi autora iz D&D Business Support Center i ne odražavaju nužno stavove Ministarstva industrije, preduzetništva i trgovine. Izveštaj je izrađen na osnovu podataka iz ankete sa mikro, malim i srednjim preduzećima u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda i njihovim funkcijama u lancu vrednosti kao i drugih uporednih podataka. Prikazani uzorak predstavlja približan pregled dinamike tržišnih trendova i lanca vrednosti, ali ne pretenduje da predstavlja ovaj sektor u celini.

Lista skraćenica	
ASK	Agencija za statistike Kosova
EU	Evropska unija
CAGR	Složena godišnja stopa rasta
CEFTA	Sporazum o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi
CK	Carina Kosova
EFTA	Sporazum o slobodnoj trgovini u Švajcarskoj
ILASA	Međunarodni institut za primenjenu analizu sistema
KIESA	Agencija za investicije i podršku preduzećima na Kosovu
MF	Ministarstvo finansija
MIPT	Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine
MŽSPPI	Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture
NOX	Azotni oksid
MSP	Mala i srednja preduzeća
SNCR	Selektivna nekatalitička redukcija
SO ₂	Dioksid i Sulfurit
UNCTAD	Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju

Sadržaj

IZVRŠNI REZIME	7
UVOD.....	8
METODOLOGIJA.....	9
OKVIR UZORKA.....	10
PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA NA GLOBALNOM NIVOU	11
PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA U EVROPI	15
PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA U REGIONU	18
PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA NA KOSOVU.....	23
ANALIZA PRIMARNIH PODATAKA O LANCU VREDNOSTI	27
NALAZI U VEZI SA NABAVKOM (iz perspektive proizvodnih preduzeća)	28
NALAZI U VEZI SA NABAVKOM (iz perspektive preduzeća dobavljača)	29
ANALIZA PRIMARNIH PODATAKA – PROIZVODNA PREDUZEĆA	32
DOMAĆE I IZVOZNO TRŽIŠTE – (iz perspektive proizvodnih preduzeća)	35
PREPREKE U PROCESU PROIZVODNJE I IZVOZA	36
PROMET INDUSTRIJE PROIZVODNJE NEMETALNIH PROIZVODA	37
INOVACIJE	38
TRANSPORT	39
IZVOZNA TRŽIŠTA I POTRAŽNJA ZA IZVOZOM	41
POSLOVNO OKRUŽENJE	45
UMREŽAVANJE (iz perspektive preduzeća)	46
STUDIJA SLUČAJA – PREDUZEĆE A I PREDUZEĆE B.....	47
STUDIJA SLUČAJA: PREDUZEĆE A	47
STUDIJA SLUČAJA: PREDUZEĆE B	48
GLAVNA OGRANIČENJA SEKTORA.....	49
PREPORUKE.....	51
REFERENCE.....	56

Lista slika

Slika 1. Mapa sveta prema statusu razvoja	12
Slika 2. Rasprostranjenost proizvodnje na nivou ekonomija prema IIASA i UNCTAD	12
Slika 3. Ukupna proizvodnja industrijskih minerala od zemalja lidera za 2018. godinu...	12
Slika 4. Proizvodnja glavnih nemetalnih mineralnih proizvoda na globalnom nivou (milion metričkih tona)	14
Slika 5. Proizvodnja keramike na globalnom nivou, 2019 (milijarde kvadratnih metara).	15
Slika 6. Glave mineralne rezerve u Evropi.....	16
Slika 7. Glavno tržište industrijskih minerala u Evropi	17
Slika 8. Proizvodnja krečnog kamena po godini.....	20
Slika 9. Proizvodnja gline	21
Slika 10. Struktura preduzeća po regionu Slika 11. Struktura preduzeća po delatnosti .	27
Slika 12. Najčešće mesto nabavke sirovine	29
Slika 13. Poreklo nabavke sirovine i za dobavljače.....	30
Slika 14. Izazovi dobavljača.....	31
Slika 15. Izazovi preduzeća uvoznika iz perspektive dobavljača.....	31
Slika 16. Proizvodi koji su proizvedeni od proizvodnih preduzeća	32
Slika 17. Prosečne bruto plate za sektor proizvodnje, administracije i prodaje.....	33
Slika 18. Poteškoće u pronalaženju kvalifikovanog osoblja	34
Slika 19. Najtraženiji stručni kadrovi	
Slika 20. Stručni kadrovi koji nisu raspoloživi	34
Slika 21. Izvezena količina u 2019. i 2020. godini.....	35
Slika 22. Proizvedena količina za domaće tržište.....	35
Slika 23. Izazovi za neiskorišćavanje punih kapaciteta.....	36
Slika 24. Prepreke koje utiču na kvalitetniju proizvodnju i izvoz.	37
Slika 25. Investicije u istraživanju i razvoj	
Slika 26. Procenti investicija od godišnjeg prometa u inovacije.....	38
Slika 27. Novi proizvodi	39
Slika 28. Glavni kriterijumi za saradnju.	40
Slika 29. Izazovi u vezi sa transportom proizvoda za izvoz.	40
Slika 30. Identifikacija novih klijenata	41
Slika 31. Očekivanja za izvoz u 2021. i 2022. godini.	42
Slika 32. Glavni podsticaji za prodaju na izvoznim tržištima.	43
Slika 33. Mapa Lanca vrednosti za sektor nemetalnih mineralnih proizvoda.....	44

Lista tabela

Tabela 1. Glavni proizvođači nemetalnih mineralnih proizvoda na globalnom nivou	13
Tabela 2. Zemlje sa najvećom proizvodnjom industrijskih minerala (metrička tona))	16
Tabela 3. Podaci o proizvodnji, zapošljavanju i finansijskom doprinosu evropskoj ekonomiji	18
Tabela 4. Pokazatelji proizvodnje i prihoda od prodaje nemetalnih minerala za 2018. godinu.	19
Tabela 6. Podaci o najrazvijenijim aktivnostima u regionu.	19
Tabela 5. Nemetalni minerali proizvedeni u Severnoj Makedoniji.	23
Tabela 7. Opšti pregled proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda u domaćem kontekstu	24
Tabela 8. Detaljan pregled proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda u domaćem kontekstu.	24
Tabela 9. Vrednost izvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i drugim zemljama	25
Tabela 10. Vrednost izvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i u % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i u drugim zemljama prema potsektorima.	25
Tabela 11. Vrednost uvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i u % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i u drugim zemljama.	26
Tabela 12. Vrednost uvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i u % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i u drugim zemljama prema potsektorima.	26
Tabela 13. Sirovina proizvedenih proizvoda	28
Tabela 14. Nabavka materijala na domaćem i inostranom tržištu	30
Tabela 15. Prosečna vrednost godišnjeg prometa prema podacima.	37
Tabela 16. Vrednost prometa za 2019. i 2020. godinu prema zvaničnim podacima ASK-a.	38
Tabela 17. Izvor prema sektoru, proizvoda i izvozne zemlje.	42

IZVRŠNI REZIME

Iskopavanje mineralnih proizvoda na globalnom nivou u poslednje četiri decenije se višestruko povećalo, sa 9.6 milijardi metričkih tona iz 1985. godine, ova vrednost je dostigla promet od 17.9 milijardi metričkih tona u 2019. godini¹. Prema kategorijama, ovi proizvodi se dele na metalne i nemetalne mineralne proizvode.

Proizvedeni proizvodi u industriji nemetalnih mineralnih proizvoda zbog svojih jedinstvenih svojstava kontinuirano ostvaruju profit u različitim oblastima i industrijama. Među glavnim pokretačima koji su uticali na povećanje potražnje za nemetalnim mineralima su: građevinska industrija, usled brze urbanizacije u zemljama u razvoju poput Kine, Indije, Indonezije i Brazila, kao i širok spektar njihove upotrebe u drugim sektorima, uključujući ovde industriju proizvodnje i energetske industriju.

Industrija sektora nemetalnih mineralnih proizvoda, kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou, smatra se jednom od industrija koja ima veliki potencijal za razvoj. Stoga, s obzirom na ovu mogućnost, potreba za istraživanjem stvarnog stanja i njegovim poboljšanjem ostaje neizbežna. Shodno tome, D&D Business Support Center je podržan od strane Ministarstva industrije, preduzetništva i trgovine u istraživanju sektora i ujedno u izradi Lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode, što je pomoglo u identifikaciji operativne strukture preduzeća, njihovih prepreka i poteškoća.

Nalazi ove studije zasnovani su na (120) intervjuu realizovanih sa MSP-ima, koji čine sveobuhvatan uzorak ove industrije i (5) intervjuu sa relevantnim akterima koji podržavaju ovu industriju. U sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda u našoj zemlji trenutno posluje oko 511 preduzeća, koja broje ukupno 5,082 formalno zaposlenih, ovi podaci ukazuju na povećanje broja preduzeća i zaposlenih u ovom sektoru u odnosu na prethodne godine. U 2019. godini bilo je 443 preduzeća sa ukupno 4,454 zaposlenih, dok je u 2018. godini bilo 478 preduzeća sa 3,796 zaposlenih².

Ova preduzeća ostvaruju godišnji promet za 2020. godinu od preko 281 milion evra, što je podatak koji takođe pokazuje pozitivne rezultate u odnosu na 2019. godinu, kada je bilo 279 miliona evra godišnjeg prometa, dok je u 2018. godini preko 195 miliona evra godišnjeg prometa. Preduzeća koja proizvode, nabave i transportuju nemetalne mineralne proizvode uglavnom su koncentrisana u regionu Prištine, regionu Prizrena, regionu Peći i regionu Uroševca.

Kroz izradu Lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode, kao što je navedeno u gornjem odeljku, izvršena je identifikacija operativne strukture ovog sektora, a

¹ Svetski podaci o iskopavanju, 2021.

² Izveštaj – Prerađivačka industrija, od Ministarstva Industrije, Preduzetništva i Trgovine, 2021.

istovremeno su identifikovane poteškoće i prepreke preduzeća u njihovom radu, koje su: poteškoće u nabavci sirovine, prepreke u izvoznom procesu, stručno osposobljavanje zaposlenih u proizvodnji, velika potrošnja električne energije, potreba za investicijama u mehanizaciji i uticaj pandemije Covid-19.

UVOD

Da bi poboljšala životni standard, kao i da bi uravnotežila trgovinski bilans, Republici Kosovo je potreban mnogo brži tempo rasta proizvodnje, izvoza i investicija u industriju.

Jedna od industrija koja je godinama pokazala brzi tempo razvoja, zbog prirodnih resursa, koja predstavlja neizbežnu potrebu za korišćenjem njenih proizvoda, jeste industrija nemetalnih minerala.

Republika Kosovo je bogata nemetalnim mineralima, kao što su magnezijum, cementna glina, kaolin za pločice, glina, kvarc, bentonit, šljunak itd. Dok se iz njihove kombinacije proizvedu prerađeni proizvodi kao što su staklo, keramika, cement, kreč, malter i beton, itd.

Pored naše zemlje, sektor nemetalnih mineralnih proizvoda je razvijen i u celom svetu, gde se smatra jednim od obećavajućih sektora delatnosti visoke izdržljivosti i dugovečnosti.

Zemlje ili ekonomije u razvoju spadaju u ekonomije koje postižu visoke vrednosti proizvodnje nemetalnih materijala za svoju zemlju, ali i za izvoz, vrednosti koje su direktno podsticane potražnjom za građevinskim materijalom, uzimajući u obzir brze trendove urbanizacija u zemljama u razvoju, praćeno od razvijenijih ekonomija kao i onih u tranziciji.

Zemlje Evropske unije smatraju se zemljama sa visokom stabilnošću tržišta, uglavnom za proizvodnju stakla, neophodnog za upotrebu u građevinskom sektoru. Nemačka ostaje najveći proizvođač u EU sa oko 1/5 obima, zatim slede Francuska, Španija i Italija³.

Dalji razvoj industrije nemetalnih mineralnih proizvoda kontinuirano utiče na nivo ekonomskog razvoja na lokalnom nivou, povećanje broja preduzeća, povećanje broja zaposlenih i vrednosti godišnjeg prometa.

Sektor nemetalnih mineralnih proizvoda, pored zaposlenih direktno u ovom sektoru, ujedno ima uticaj i na broj zaposlenih u drugim sektorima, koji su indirektno vezani za ovu delatnost.

Ovaj izveštaj o Lancu vrednosti je od posebnog značaja u vezi sa sektorom nemetalnih mineralnih proizvoda, jer je prvi za ovaj sektor i ima za cilj da podrži konkurentnost sektora.

³ Evropska staklena alijansa, 2021, „Statistički izveštaj 2020-2021“

Ovaj izveštaj će identifikovati karike koje nedostaju, nedostatke i ograničenja Lanca vrednosti. Isto tako, ovi podaci će se koristiti za kreiranje novih strategija i budućih politika za ovaj sektor.

METODOLOGIJA

Istraživanje za izradu Lanca vrednosti za sektor nemetalnih mineralnih proizvoda uglavnom je zasnovano na primarnim i sekundarnim podacima, koje je sprovela konsultantska kuća D&D Business Support Center, a finansiralo Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine.

Ovaj Lanac vrednosti je razvijen kako bi Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine imalo jasnije relevantne i ažurirane podatke o ovom sektoru kroz koje bi podržalo definisanje mera politike zasnovane na dokazima, koje mogu efikasno da se pozabave karikama koje nedostaju.

Isto će takođe poslužiti i za identifikaciju konkurentskih proizvoda ili grupe proizvoda sektora za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda, za utvrđivanje adekvatnih mera podrške, za dalji rast i razvoj, gde će uticati na podsticanje rasta sektora, otvaranje novih radnih mesta, rast prihoda i ekonomski rast uopšte.

Uzimajući u obzir postizanje ovog cilja, za proučavanje i izradu Lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode, identifikovani su relevantni akteri ove industrije, kao i proizvodna i transportna preduzeća i dobavljači, za intervjuisanje.

Izrađeni su upitnici putem kojih su izvučeni primarni podaci, podaci koji su poslužili za izradu ove studije. Upitnici koji se koriste za intervjuisanje aktera i preduzeća podeljeni su kao u nastavku:

1. Upitnik za aktere sektora industrije za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda;
2. Upitnik za proizvodna preduzeća,
3. Upitnik za preduzeća za snabdevanje,
4. Upitnik za transportna preduzeća.

Primarni podaci koji su prikupljeni u ovom istraživanju kreirani su kroz B2B posete vlasnicima preduzeća ili nekom od viših rukovodilaca, koji su imali dovoljno iskustva u opštim poslovnim aktivnostima.

Tokom prikupljanja primarnih podataka nakon intervjua sa poslovanjima, kao studija slučaja su razmatrana dva preduzeća, za koje je ustanovljen napredak u radu od osnivanja preduzeća do sada.

S druge strane, pored primarnih podataka koji su korišćeni za izradu studije Lanca vrednosti, istovremeno su prikupljeni i sekundarni podaci koji su korišćeni kao dopuna i analiza stanja sektora nemetalnih mineralnih proizvoda dobijenih od relevantnih institucija kao što su Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine i Agencija za statistike Kosova.

OKVIR UZORKA

Za izradu Lanca vrednosti, kao što je pomenuto u gornjem odeljku, korišćeni su primarni i sekundarni podaci, dok za tačno odražavanje stanja u sektoru industrije nemetalnih mineralnih proizvoda, prvobitno je Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine primilo listu proizvodnih preduzeća ovog sektora.

Istovremeno, D&D Business Support Center je identifikovao je i preduzeća dobavljače i transportna preduzeća u ovom sektoru, u cilju identifikacije radnog procesa od početka do završetka finalnog proizvoda i njegove prodaje.

Vredi napomenuti da je selekcija uzorka napravljena uključujući preduzeća iz svih regiona Kosova. Ovaj uzorak je prilagođen vrsti delatnosti intervjuisanih preduzeća kako bi bio sveobuhvatan i odražavao realno stanje u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda i način njihovog rada.

Deo ovog korišćenog uzorka za izvlačenje primarnih podataka i njihovo dalje analiziranje smatraju se intervjui sa ukupno 120 preduzeća, od kojih 84% ili 101 preduzeće čija je osnovna funkcija proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda, 11% ili 13 preduzeća, čija je osnovna funkcija nabavka nemetalnih mineralnih proizvoda i preostalih 5% ili 6 preduzeća, čija je osnovna funkcija transport nemetalnih mineralnih proizvoda.

Poseban značaj je dat intervjuima koji su realizovani sa 5 relevantnih aktera, uključujući i doprinos Ministarstva industrije, preduzetništva i trgovine, odnosno odeljenja za industriju, koje su pomogle da se ova studija obogati relevantnim informacijama u vezi sa sektorom nemetalnih mineralnih proizvoda.

Kontinuirano, na osnovu nalaza ove studije, izrađen je Lanac vrednosti za nemetalne mineralne proizvode.

PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA NA GLOBALNOM NIVOU

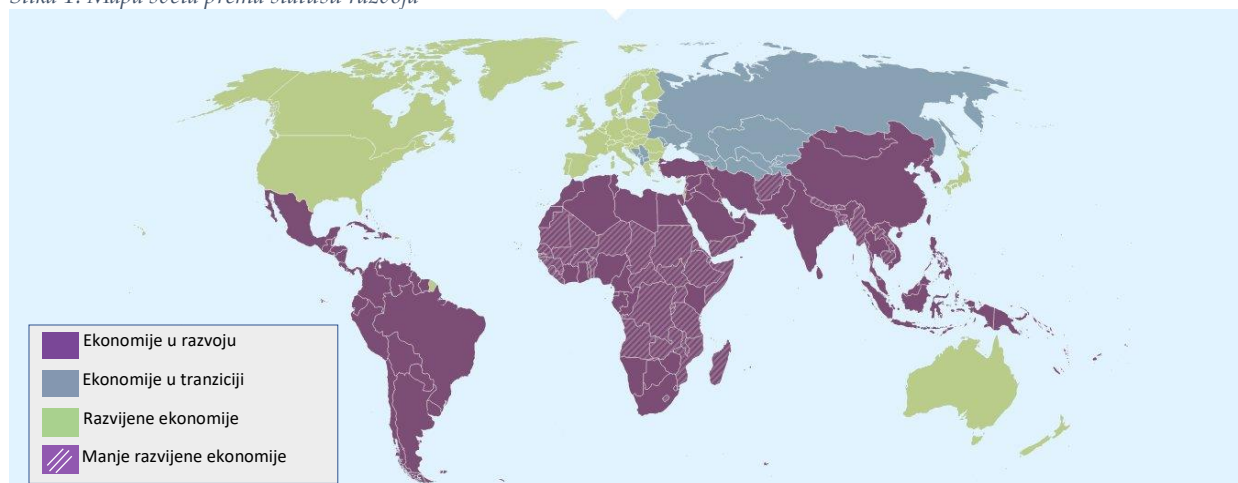
Pandemija Covid-19 je na globalnom nivou imala veoma veliki uticaj na promene u distributivnim i proizvodnim lancima u svim sektorima, promene koje su rezultirale dalekosežnim ekonomskim posledicama. Privredna društva su se suočila sa finansijskim poteškoćama u nastavku poslovanja i zadržavanju radnih mesta usled prestanka aktivnosti uvoza i izvoza proizvoda, uključujući i nemetalne mineralne proizvode. Trenutno, tržišta su počela da se prilagođavaju novoj normalnosti, uključujući ovde i industriju nemetalnih minerala.

Predviđa se da će veličina globalnog tržišta nemetalnih mineralnih proizvoda rasti po prosečnoj složenoj godišnjoj stopi rasta (CAGR), procenjenoj na 3.8% od 2021. do 2028. godine⁴. Rast će biti podstican potražnjom u porastu za građevinskim materijalom zbog brze urbanizacije u zemljama u razvoju kao što su Kina, Indija, Indonezija i Brazil. Paralelno, postoji sve veći fokus vlada i donosilaca odluka u vezi sa obnovljivim izvorima energije, kao i potražnja za robom široke potrošnje sa održivim rešenjima za pakovanje širom sveta, uzimajući u obzir zaštitu životne sredine.

Interesovanje za tržište nemetalnih minerala je stalno u rastu, što ukazuje na povoljne uslove za istraživanje, procenu i razvoj novih nalazišta. Da bi se odrazile aktivnosti sektora na globalnom nivou, ova studija je uzela u obzir metod klasifikacije koji su razvili Međunarodni institut za primenjenu analizu sistema (IIASA, Austrija) i Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD), koja predstavlja aktivnost zasnovanu na razvijenim ekonomijama, zemlje u tranziciji, ekonomije u razvoju kao i zemlje sa manje razvijenim ekonomijama.

⁴ DataIntel, Nemetalni mineralni proizvodi na globalnom nivou, 2020.

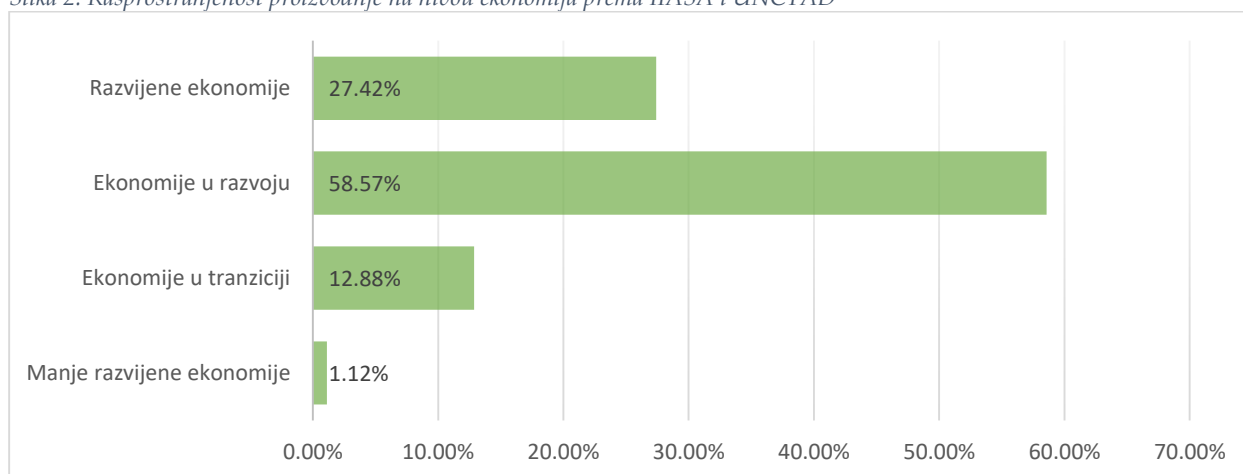
Slika 1. Mapa sveta prema statusu razvoja

Izvor: Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD), 2020.

Rasprostranjenost celokupne proizvodnje minerala u svetu za 2018. godinu je kao u nastavku: zemlje sa razvijenijim ekonomijama iskopale su 27.42% svih minerala, zemlje sa ekonomijama u tranziciji su iskopale 12.88%, zemlje sa ekonomijama u razvoju 58.57%, i zemlje sa manje razvijenim ekonomijama su iskopale 1.12% svih minerala.

Slika 2. Rasprostranjenost proizvodnje na nivou ekonomija prema IIASA i UNCTAD

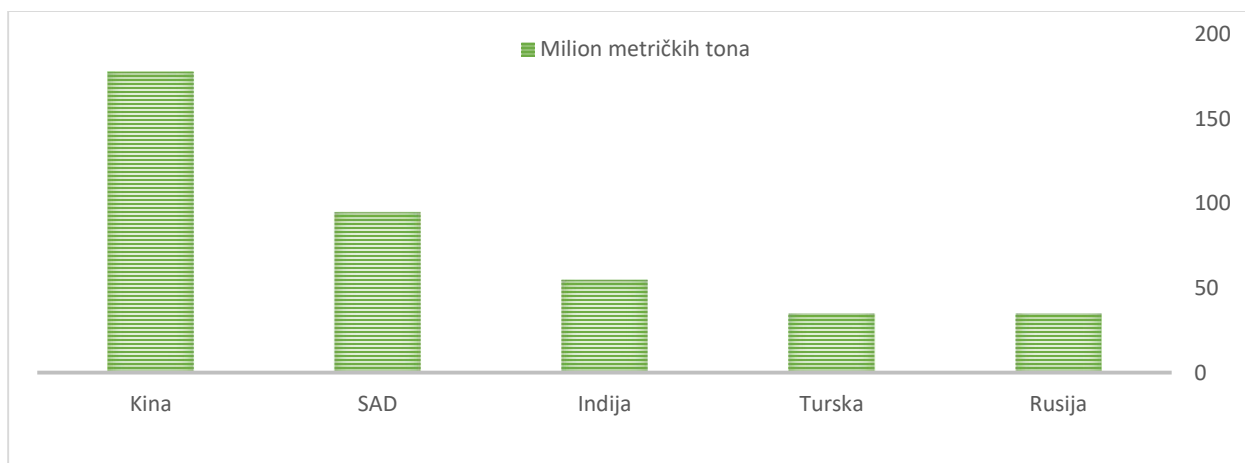
Izvor: Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD), 2020.

Predviđeno je da prihodi u proizvodnji nemetalnih mineralnih proizvoda u 2022. godini dostignu 276.10 milijardi dolara. Ukupan broj preduzeća u 2018. godini dostigao je broj od 30.539⁵.

Prema podacima, ekonomije u razvoju čine više od polovine proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda, i shodno tome, države; Kina, Indija, Turska i druge zemlje u razvoju su lideri u proizvodnji nemetalnih minerala na globalnom nivou, i za više detalja podaci su prikazani na sledećoj slici.

Slika 3. Ukupna proizvodnja industrijskih minerala od zemalja lidera za 2018. godinu

⁵ Statista, 6. mart 2022.

Izvor: Kirsanov, A., K., et al., 2022, „Pitanja monopolizacije tržišta u vađenju nemetalnih minerala u ekonomijama u tranziciji“.

Industrija nemetalnih minerala je poznata po proizvodnji cementnih proizvoda, keramike, stakla i kreča itd. Spekter primene ovih proizvoda i njihovih nusproizvoda je prilično širok, od građevinskog materijala do sanitarne opreme. U kontekstu nemetalnih mineralnih proizvoda, sa visokim intenzitetom proizvodnje na globalnom nivou, imamo pet (5) glavnih proizvoda, među kojima su: pesak i šljunak, cement, kreč, staklo i keramika. Vredi napomenuti da je pretvaranje nemetalnih minerala u ove finalne prerađene proizvode često energetski proces visokog intenziteta, i koji može uključivati nekoliko koraka, kao što su zagrevanje, mlevenje, mešanje, sečenje, oblikovanje i drobljenje.

Na sledećoj tabeli je prikazana proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda po zemljama i odgovarajućim mernim jedinicama prema poređenjima.

Tabela 1. Glavni proizvođači nemetalnih mineralnih proizvoda na globalnom nivou

Keramika	Kina	Indija	SAD
Milijarda kvadratnih metara	8.47	1.32	0.92
Pesak i šljunak	SAD	Italija	Francuska
Milion metričkih tona	72	13.8	8.7
Staklo	Kina	Nemačka	SAD
Izvoz (milijarde američkih dolara)	18.3	6.6	4.9
Kreč	Kina	SAD	Indija
Milion metričkih tona	310	17	16
Bentonit	SAD	Kina	Grčka
Milion metričkih tona	4.6	3.2	1.3

Cement	Kina	Indija	Vijetnam
Milion metričkih tona	2500	330	100

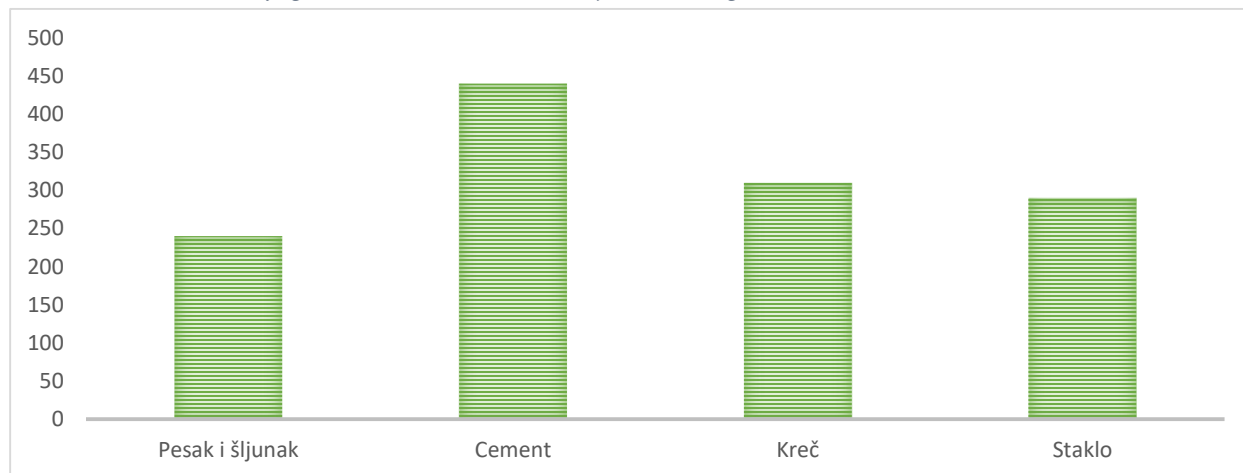
Izvor: Garside. M., 2022. Statista.

Prema podacima, Kina je zajedno sa SAD među vodećim svetskim liderima u proizvodnji minerala. Kina je najveći proizvođač keramičkih pločica, stakla, cementa i kreča u svetu, a zatim slede Indija sa 1.32 milijarde kvadratnih metara i SAD sa 92 miliona kvadratnih metara⁶. Dok su u 2021. godini, u proizvodnji peska i šljunka, Sjedinjene Američke Države vodeći svetski proizvođač, proizvodeći 720 miliona metričkih tona, a zatim slede Italija i Francuska. Sjedinjene Države su takođe lider u proizvodnji bentonita sa 4.6 miliona metričkih tona za 2021. godinu.

Pored velike tehničke, tehnološke i radne snage, ove zemlje imaju visoku potrošnju na domaćem tržištu i takođe izvoze u druge zemlje kako bi zadovoljile potrebe tržišta.

Na sledećoj slici je slično prikazana i proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda na globalnom nivou.

Slika 4. Proizvodnja glavnih nemetalnih mineralnih proizvoda na globalnom nivou (milion metričkih tona)

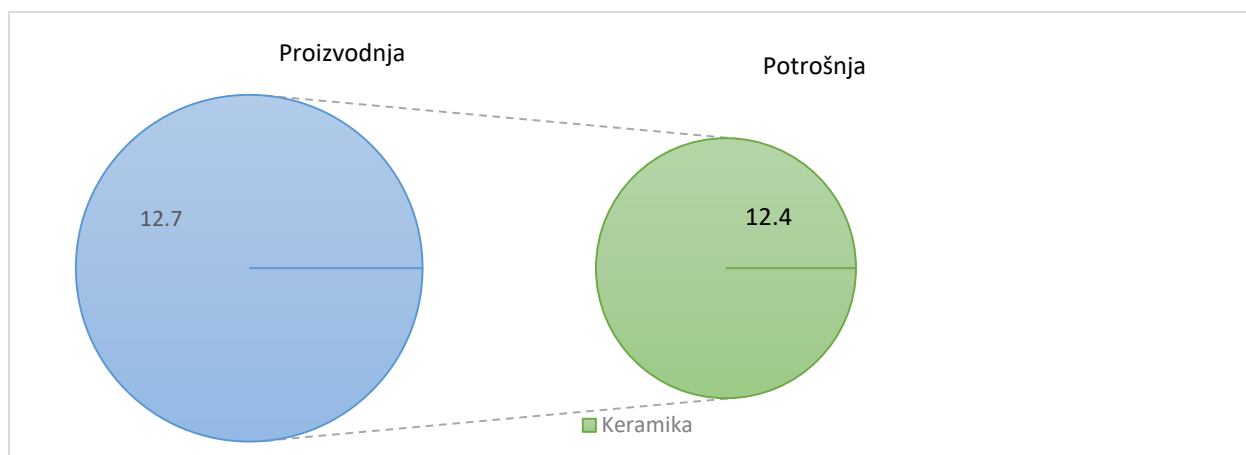

Izvor: UN Comtrade

Proizvodnja keramike na globalnom nivou, prema izveštajima u 2019. godini proizvedeno je 12.7 milijardi kvadratnih metara keramike i oko 12.4 milijarde kvadratnih metara je korišćeno za potrošnju.

⁶ Statista, 6. mart 2022.

Slika 5. Proizvodnja keramike na globalnom nivou, 2019 (milijarde kvadratnih metara)

Izvor: UN Comtrade

Vađenje i prerada mineralnih resursa ima značajan uticaj na zemlju, vodu, vazduh i biološke resurse. Kao rezultat toga, društveni pritisak na životnu sredinu je uvek u porastu, a ovo predstavlja očigledan izazov za sektor nemetalnih mineralnih proizvoda. Na rešavanju uticaja na životnu sredinu se stalno radi i postoje akcioni planovi koji uključuju strategije usmerene na podsticanje inovacija unutar sektora. S druge strane, industrijski razvoj i uticaj tehnologije će i dalje imati dramatičan uticaj na industriju proizvodnje, bilo u aspektu automatizacije mašina, digitalizacije, veštačke inteligencije ili drugih naprednih tehnoloških oblika.

PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA U EVROPI

Evropska rudarska industrija ima dugu tradiciju i danas je među najsavremenijim i najinovativnijim industrijskim sektorima na kontinentu. Istraživanje, vađenje i profit od minerala podržano je tehnologijama visokog nivoa. Industrija takođe promovise napredak u oblastima zaštite životne sredine, zdravlja i bezbednosti.

Evropsko tržište nemetalnih mineralnih proizvoda ima učešće od oko 37% u prihodima. Očekuje se da će region zadržati svoju dominaciju u budućnosti prema projekcijama za

period 2021 – 2028⁷. Evropa je dom za više od 130 kompanija koje su sastavni deo sektora i potsektora nemetalnih minerala. Nemačka i Francuska su dva od vodećih tržišta u Evropi i nastaviće da značajno doprinose rastu ovog sektora tokom projektovanog perioda⁸. U nastavku je prikazan pregled nekoliko glavnih nemetalnih proizvoda razvijenih u evropskim zemljama, prema podacima Evropske komisije.

Slika 6. Glave mineralne rezerve u Evropi

Izvor: Zavod za geološka istraživanja i rudarstvo

Nemetalne mineralne sirovine karakteriše velika raznolikost stena i minerala. Primena svih sirovina je prilično raznolika. U zavisnosti od oblasti primene mogu se razlikovati dve grupe: agrohemijske i hemijske sirovine (đubriva i sirovine za hemijsku industriju) i geološki ili industrijski građevinski materijali.

U nastavku su prikazani najveći proizvođači nemetalnih minerala tokom godina po zemljama evropskog kontinenta.

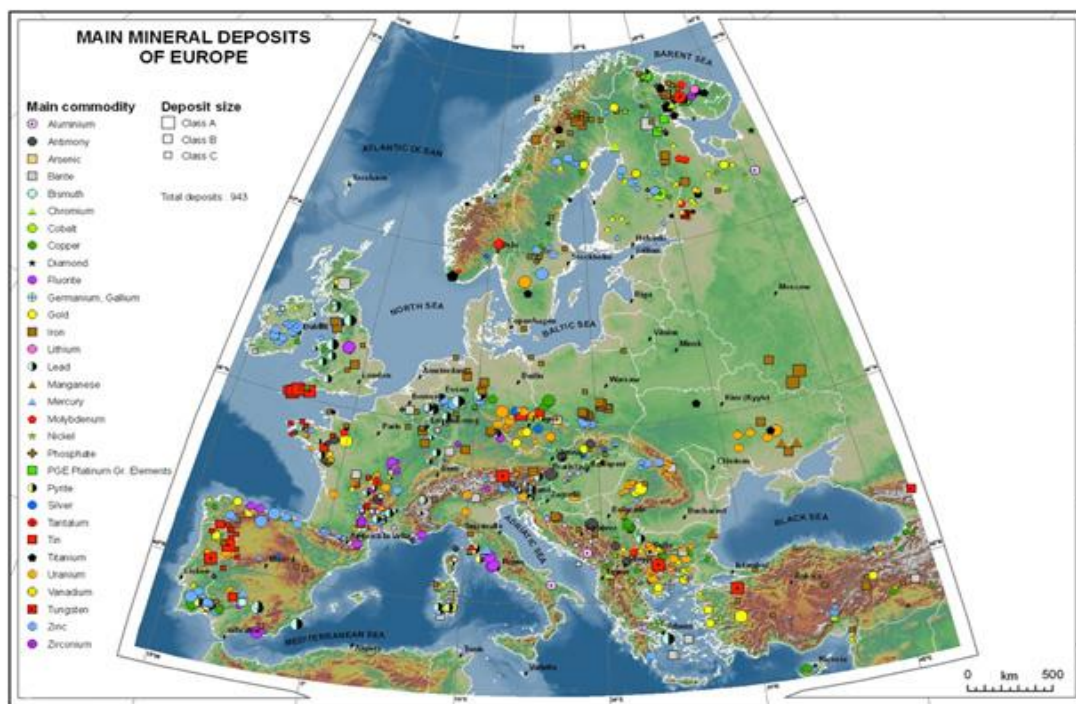

Tabela 2. Zemlje sa najvećom proizvodnjom industrijskih minerala (metrička tona)

Viti	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nemačka									
Potaša	3,214,696	3,149,386	3,075,201	3,126,913	3,056,528	3,056,528	2,906,481	2,754,085	2,615,28
Kaolin	4,898,516	4,347,591	4,348,562	4,275,422	3,733,714	4,740,000	5,168,000	4,930,000	4,760,00

⁷ Intelo, 2020, „Izveštaj o nemetalnim mineralnim proizvodima“.

⁸ Ibid

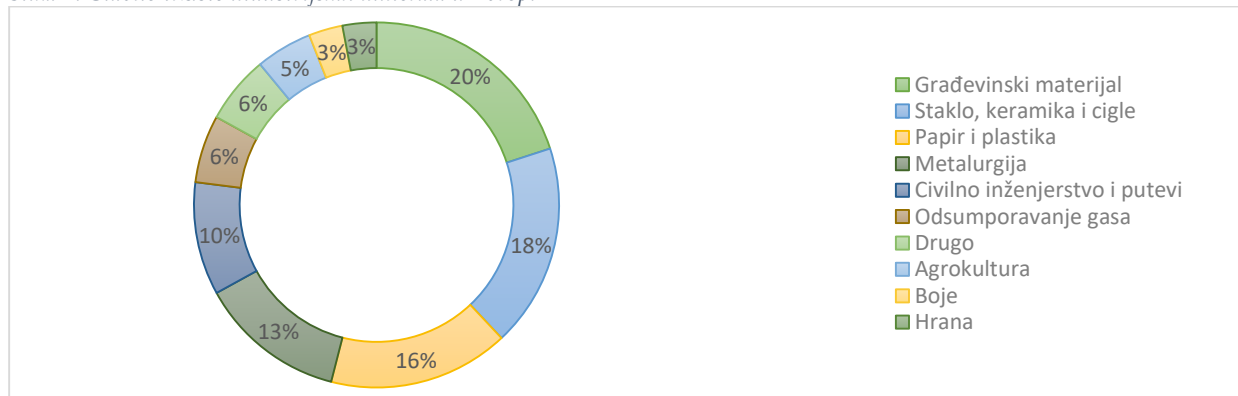
So	174,424,265	14,445,261	17,389,096	13,330,692	13,957,574	14,335,123	15,567,990	16,248,784	16,627,8
Španija									
Gips	7,825,747	6,313,777	7,388,699	7,200,000	7,790,000	8,770,650	9,428,782	9,500,000	10,643,5
Flourspar	109,284	100,000	96,810	120,588	130,647	130,131	125,870	110,000	170,000
Grčka									
Betonit	1,188,442	1,235,105	1,000,000	1,011,485	1,123,320	883,220	1,087,800	1,365,374	1,393,95
Bugarska									
Abestos	600	600	600	600	600	600	600	600	600
Slovačka									
Magnezit	1,196,600	1,008,460	933,200	887,500	880,000	683,400	975,100	1,053,900	1,015,80

Izvor: C. Reichl, M. Schatz, Podaci o svetskim rudama, Izdanje 36, Beč, 2021.

(Napomena: Rusija nije obuhvaćena u ovim podacima)

Nemetalni minerali, bilo u prerađenom ili prirodnom stanju, uglavnom se koriste za građevinski materijal, keramiku, deterdžente, elektroniku, filtraciju, staklo, lekove i medicinske uređaje, boje, papir i plastiku, i mnoge druge industrijske i kućne proizvode. Oni se takođe karakterišu kao svestrani; većina ima najmanje dve, ponekad i više primena u različitim sektorima i pokrivaju brojna tržišta. Kao rezultat toga, i njihovo tržište je prilično široko.

Slika 7. Glavno tržište industrijskih minerala u Evropi

Izvor: Godišnji izveštaj 2022, IMA Evropa.

Prema podacima, glavno tržište za nemetalne minerale na evropskom nivou je sektor građevinarstva, koji čini 20% ukupne proizvodnje, a zatim slede sektor za proizvodnju stakla, keramike i opeka. Primena minerala nižeg intenziteta primećuje se u sektoru hrane i boja.

U ekonomskom kontekstu, za 2021. godinu proizvedeno je 180 miliona tona nemetalnih minerala i zaposleno je 42,500 radnika, uključujući 28 evropskih zemalja. Sve je ovo doprinelo evropskoj ekonomiji sa 14 milijardi evra.

Tabela 3. Podaci o proizvodnji, zapošljavanju i finansijskom doprinosu evropskoj ekonomiji

Proizvodnja	Zapošljavanje	Finansijski doprinos
180 miliona tona	42,500	14 milijardi evra

Izvor: Godišnji izveštaj 2022, IMA Evropa

Evropa je bogata prirodnim resursima, a vađenje i nabavka minerala i dalje ima ključnu ulogu u ekonomiji i ekonomskom i društvenom blagostanju. Trenutno, Evropa zadovoljava skoro celokupnu potražnju u proizvodnji mnogih industrijskih minerala i agregata za potrošnju. Međutim, uvozne vrednosti metala i metalnih ruda su značajne.

PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA U REGIONU

Sektor rudarstva čini mali deo ekonomija Zapadnog Balkana, međutim, treba istaći da ovaj sektor iz godine u godinu beleži pozitivan rast. Jedan od faktora može biti dinamizam sektora nekretnina, razvoj urbanizma generalno na Zapadnom Balkanu, gde se očekuje da će tržište nemetalnih minerala imati pozitivnu perspektivu i u narednim godinama. Takođe, uzimajući u obzir pritisak i potrebu za postizanjem dogovora o izgradnji koridora

na Balkanu kako bi se povećalo i olakšalo kretanje robe i ljudi, to će stimulisati građevinski sektor, i to će se indirektno pretočiti u povećanu potražnju za nemetalnim mineralima.

Na sledećoj tabeli prikazani su pokazatelji i učešće u proizvodnji nemetalnih minerala koja obuhvata zemlje Zapadnog Balkana.

Tabela 4. Pokazatelji proizvodnje i prihoda od prodaje nemetalnih minerala za 2018. godinu.

Zemlja	Proizvodnja (output) nemetalnih minerala (hiljade tona)	Deo ukupne proizvodnje nemetalnih minerala BP6 (%)	Prihodi od prodaje nemetalnih minerala (nisu obuhvaćeni dijamanti), milioni američkih dolara
Albanija	134	0.2%	5
Bosna i Hercegovina	1,583	2.5%	185
Severna Makedonija	264	0.4%	5
Srbija	128	0.2%	20
Crna Gora	0	0	0
Kosovo	2,366	-	3.55

Izvor: Kirsanov, A., K., et al., 2022, „Pitanja monopolizacije tržišta u vađenju nemetalnih minerala u ekonomijama u tranziciji“ i Nezavisna komisija za rudnike i minerale, proračun autora.

Takođe, razmatrajući ovu analizu, istovremeno su identifikovane aktivnosti u kojima je sektor nemetalnih mineralnih proizvoda razvijeniji, čime se izdvajaju podaci koji pokazuju položaj zemalja Zapadnog Balkana u ovom sektoru.

Tabela 5. Podaci o najrazvijenijim aktivnostima u regionu.

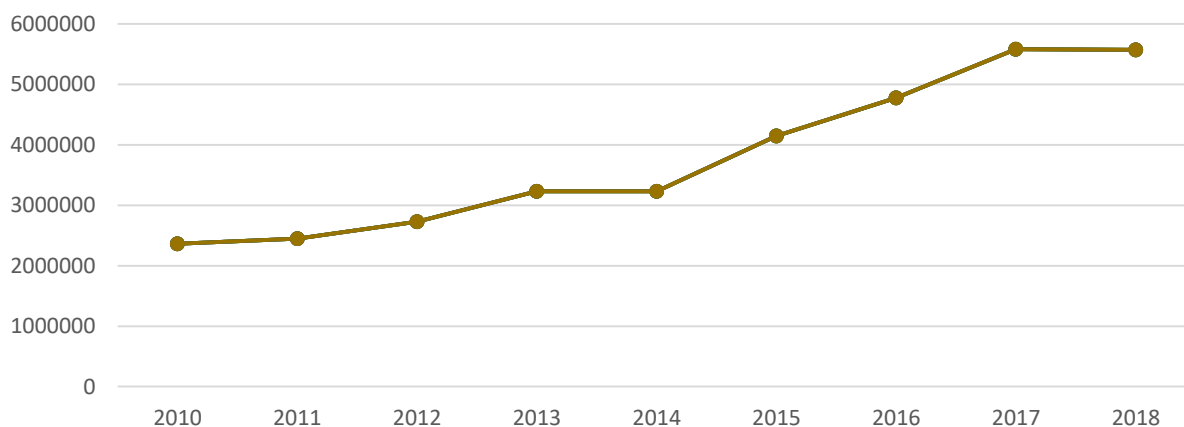
Zemlja	Najrazvijenije aktivnosti u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda
Albanija	Proizvodnja opeke i crepa od pečene gline Proizvodnja proizvoda od cementa, kreča, maltera i betona
Bosna i Hercegovina	Proizvodnja proizvoda od stakla Kamenolom Proizvodnja opeke i crepa od pečene gline Proizvodi otporni na vatru
Srbija	Proizvodnja proizvoda od stakla Kamenolom Proizvodnja opeke i crepa od pečene gline Proizvodi otporni na vatru Proizvodnja proizvoda od keramike

Severna Makedonija	Proizvodnja proizvoda od cementa, kreča, maltera i betona Proizvodnja proizvoda od keramike Proizvodnja proizvoda od cementa, kreča, maltera i betona
Crna Gora	Proizvodnja proizvoda od cementa, kreča, maltera i betona
Kosovo	Proizvodnja proizvoda od cementa, kreča, maltera i betona Kamenolom Proizvodnja opeke i crepa od pečene gline Proizvodnja proizvoda od stakla

Albanija

Pozivajući se na Albanski geološki zavod, on je kroz istraživačke i geološke radove i svoje opšte studije, prijavio podatke za oko 32 različite vrste stena i industrijske nemetalne minerale, rasprostranjene širom zemlje, u 438 mineralnih izvora i objekata. Dosadašnje procene pokazuju značajne rezerve i sa otvorenom perspektivom za ove prostore, garantujući jačanje albanske ekonomije.

Slika 8. Proizvodnja krečnog kamena po godini

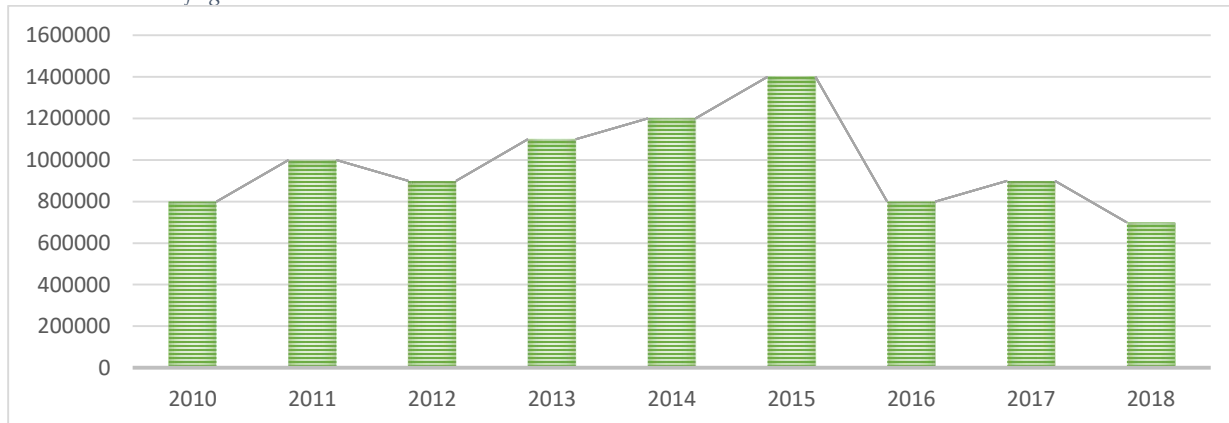
Izvor: Nacionalna agencija ljudskih resursa

Trenutno je poznato oko 55 ležišta krečnjaka, sa oko 450 miliona m³ geoloških rezervi, sa otvorenom perspektivom za proširenje.

Brojne građevine, stubovi, statue i relikvije otkrivene tokom arheoloških iskopavanja dokazuju da Albanija ima milenijumsku tradiciju obrade kamenja i upotrebe ukrasnog kamena. Dok stene i peščari imaju veliku rasprostranjenost na 9 lokacija širom Albanije. Njihova eksploatacija je počela od 2005. godine i njihov proizvod je uglavnom u obliku blokova.

Blato (glina) koje se proizvodi u Albaniji koristi se za proizvodnju pločica, majolika pločica, opeka, umetničke proizvodnje i proizvodnje cementa. Uzimajući u obzir oblasti upotrebe i kvalitativne karakteristike glina, u Albaniji se mogu razvrstati u 9 vrsta otkrivenih glina.

Slika 9. Proizvodnja gline

Izvor: Nacionalna agencija ljudskih resursa

Do sada postoji 46 ležišta i objekata koji sadrže oko 260 miliona tona geoloških rezervi. Najznačajniji izvori su: Taraboš i Drište u Skadru u okrugu Fuš-Kruje, Brar i Valone u okrugu Tirana, Šen-Vlaš okrugu Drača, Bradašes u okrugu Elbasan, Virova u okrugu Lušnje, Kaf Topi u okrugu Valone itd.

Bosna i Hercegovina

Segment ruda nemetalnih minerala je uglavnom nerazvijen u odnosu na sektor metalnih ruda u zemlji. Bosna i Hercegovina ima značajne prirodne rezerve nemetalnih minerala poput krečnjaka, soli, gline, kamenja, šljunka i agregata, peska i gipsa. Ovo nudi potencijalne mogućnosti za investitore koji su spremni da ulažu u modernizaciju opreme za vađenje takvih minerala, što će, s druge strane, povećati perspektivu za rast ovog tržišta u narednim godinama.

Podela prema vrsti proizvoda i analiza tržišta nemetalnih minerala u Bosni i Hercegovini:

- ✓ Staklo i proizvodi na bazi stakla,
- ✓ Proizvodi na bazi kamena,
- ✓ Građevinski proizvodi na bazi gline,
- ✓ Drugo (proizvodi od porcelana i keramike, otporni na vatru).

Tokom 2015. godine, staklo i proizvodi na bazi stakla su dominirali tržištem i činili su više od 45% ukupnih tržišnih udela u prihodima. Tržište nemetalnih minerala u Bosni i Hercegovini je umereno fragmentirano, s obzirom na prisustvo domaćih i međunarodnih proizvođača. Međutim, u zemlji postoji mnogo distributera koji uvoze jeftine proizvode iz zemalja poput Kine. Ušteda energije i smanjenje emisija sada su postali glavni fokus organizacija širom sveta, a od proizvođača se očekuje da usvoje naprednije i čistije tehnologije tokom predviđanog perioda. Proizvođači konkurišu na osnovu cene, inovativnosti, kvaliteta i performansi.

Srbija

Srbija ima konkurentno tržište minerala. Industrija minerala zauzima značajno mesto u izvozu, iako je industrija veoma zavisna od uvoza sirovina i gotovih nemetalnih mineralnih proizvoda kako bi odgovorila na visoku potražnju na domaćem tržištu i stalno rastuću potražnju izvoza.

Aktivno promovisanje industrije minerala zbog njenog visokog potencijala rasta, predviđa se da će tržište nemetalnih minerala imati pozitivnu perspektivu u naredne četiri godine. Više od 90% mineralnih resursa ostaje neistraženo i to predstavlja ogromnu priliku za nove učesnike da prošire svoje aktivnosti. Štaviše, neke politike kao što je Strategija za upravljanje mineralnim resursima u Republici Srbiji, do 2030. godine će se sprovoditi u cilju promovisanja mineralne industrije i pomoći rastu tržišta. Ostale politike koje promovišu mineralnu industriju u Srbiji uključuju obezbeđuju bržu registracije preduzeća, registraciju i odobravanje na jednom portalu za preduzeća, poreske olakšice kao što su bescarinski izvoz i nizak PDV, kao i sporazume o slobodnoj trgovini sa izvoznim tržištima. Takođe, Vlada je pokrenula brojne projekte za rast mineralne industrije, koji će stvoriti povoljno okruženje za rast i širenje tržišta nemetalnih minerala u zemlji.

Podela prema vrsti proizvoda i analiza tržišta nemetalnih minerala u Srbiji:

- ✓ Staklo i proizvodi na bazi stakla,
- ✓ Proizvodi na bazi kamena,
- ✓ Građevinski proizvodi na bazi gline,
- ✓ Proizvodi otporni na vatru.
- ✓ Proizvodi od porcelana i keramike.

Što se tiče prihoda, segment proizvoda na bazi stakla i staklo, dominirali su tržištem nemetalnih minerala u Srbiji, i činili su oko 51% udela tržišta. Tržište nemetalnih minerala u Bosni i Hercegovini je umereno fragmentirano, s obzirom na prisustvo domaćih i međunarodnih proizvođača. Međutim, u zemlji postoji mnogo distributera koji uvoze jeftine proizvode iz zemalja poput Kine. Ušteda energije i smanjenje emisija sada su postali glavni fokus organizacija širom sveta, a od proizvođača se očekuje da usvoje naprednije i čistije tehnologije tokom predviđanog perioda. U Srbiji se staklo i proizvodi na bazi stakla koriste primenjujući ih u oblastima kao što su prozori i fasade zgrada, šoferšajbne i prozori automobila, solarni paneli i električna i elektronska oprema. Faktori kao što su relativno niski troškovi energije u odnosu na većinu zemalja EU i prezentacija i dostupnost širokog spektra proizvoda će povećati perspektivu za rast ovog segmenta tržišta u narednim godinama.

Konkurencija i glavni prodavci: tržište nemetalnih proizvoda u Srbiji je prilično fragmentirano i karakteriše se prisustvom brojnih domaćih proizvođača i distributera koji uvoze jeftine proizvode iz zemalja poput Kine. Sastav tržišta je heterogen, čine ga multinacionalni, regionalni i domaći proizvođači. Proizvođači konkurišu na osnovu cene, inovativnosti, kvaliteta i performansi.

Severna Makedonija

Severna Makedonija je zemlja bogata mineralnim resursima kao što su azbest, gips i drvo, i koji predstavljaju potencijal za ekonomiju zemlje. U 2017. i 2018. godini proizvodnja mineralnih proizvoda predstavljala je samo mali deo ekonomije Severne Makedonije⁹.

Među nemetalnim mineralima koji se proizvode u Severnoj Makedoniji su: gips i krečnjak, gde podaci pokazuju količinu od 1.5 miliona tona proizvedenih za 2020. godinu, koji je ujedno i jedan od jedinih nemetalnih minerala, sa rastom proizvodnje u odnosu na prethodnu godinu.

Za više detalja, vidi tabelu u nastavku.

Tabela 6. Nemetalni minerali proizvedeni u Severnoj Makedoniji.

Proizvodi	2019 / Metričkih tona	2020 / Metričkih tona
Mermer i ostali ukrasni ili građevinski krečni kameni	102,128	75,181
Granit, pešćar i ostali ukrasni ili građevinski kameni	15,345	10,349
Krečnjak i gips	1,494,401	1,595,273
Prirodni pesak	252,505	239,424
Drobljen i mleveni kamen, korišćen za gradnju	1,076,160	619,820

Izvor: Statistička knjiga 2021, Republika Severna Makedonija.

Crna Gora

Crveni boksit se nalazi na području Nikšića, zajedno sa ugljem gde predstavljaju stratešku mineralnu sirovinu u Crnoj Gori.

Pored toga, ima dovoljnih naslaga šljunka i peska u koritu reke Morača, blizu Podgorice, u dolini Lima i u gornjem toku reke Tare. Rudnici su koncentrisani u nekoliko oblasti u ovoj maloj zemlji, gde eksploatacija boksita ima uglavnom vizuelni uticaj na prirodni pejzaž. Takođe, nisu laka iskopavanja šljunka i peska nije lako na jugu zemlje.

Generalno, zemlje Zapadnog Balkana predstavljaju održivi potencijal u sektoru nemetalnih minerala. S obzirom na njihove ekonomije u tranziciji, kao i na dugu tradiciju u ovom sektoru, kao rezultat toga raste potražnja za potrošnjom.

⁹ Renaund. M., K., et al., 2020, „Godišnja knjiga minerala 2017–2018”

PREGLED INDUSTRIJE NEMETALNIH MINERALA NA KOSOVU

Položaj države Kosovo u zapadnom delu Balkanskog poluostrva, prirodni uslovi i povoljan geografski položaj omogućili su veliki potencijal za ekonomski i industrijski razvoj zemlje, iako je kosovska industrija 90-ih godina imala velike zastoje u razvoju, proizvodnji, zapošljavanju, izvoz, kao posledica rata koji je uticao na gotovo potpuni pad industrijskih sektora.

Među prvim koracima procesa u pravcu razvoju tržišne ekonomije i integracije u regionalne i međunarodne institucije smatra se dinamičan razvoj privatnog sektora u malim i srednjim preduzećima (MSP), sa posebnim naglaskom na sektor proizvodnje i inicijative za privatizaciju.

Među sektorima koji su se godinama razvijali smatra se sektor proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda, gde je uočen zadovoljavajući rast u pogledu broja aktivnih preduzeća i godišnjeg prometa, što je takođe uticalo na povećanje broja zaposlenih.

Industrija nemetalnih mineralnih proizvoda i dalje je jedna od najrazvijenijih industrija u našoj zemlji, zbog svojih prirodnih resursa, kao što su: magnezijum, cementna glina, kaolin za pločice, glina, kvarc, bentonit, šljunak itd.

Prema statističkim podacima, na Kosovo se uglavnom proizvode: proizvodi od betona za građevinske svrhe, gotov mešan beton za građevinarstvo, kamenolom, oblikovanje i finalno oblikovanje, proizvodnja opeka, crepa i građevinskih proizvoda od pečene gline, proizvodnja maltera, oblikovanje i prerada ravnog stakla itd.

Broj aktivnih preduzeća u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda za 2020. godinu na Kosovu je 511 preduzeća, što predstavlja rast u odnosu na 2019. godinu u kojoj je bilo 443 preduzeća, i u 2018. godini, kada je bilo 478 preduzeća nemetalni mineralni proizvodi.

Ista preduzeća su povećala i broj zaposlenih. U 2020. godini je beleženo ukupno 5,082 zaposlena, u odnosu na 2019. godinu kada je bilo 4,454 zaposlena, kao i 2018. godinu kada je u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda bilo ukupno 3,796 zaposlenih.

Slično promenama tokom godina za broj aktivnih preduzeća i broj zaposlenih, je i rast godišnjeg prometa. Sektor nemetalnih mineralnih proizvoda je u 2020. godini imao preko 281 milion evra prometa, u 2019. godini preko 279 miliona evra, dok je u 2018. godini preko 195 miliona evra godišnjeg prometa, podaci koji dokazuju da sektor industrije nemetalnih mineralnih proizvoda beležio pozitivne promene u ekonomiji zemlje¹⁰.

¹⁰ Izveštaj – Prerađivačka industrija, od Ministarstva Industrije, Preduzetništva i Trgovine, 2021.

Tabela 7. Opšti pregled proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda u domaćem kontekstu

Šifra	Potsektor (13) - Proizvodnja nemetallnih mineralnih proizvoda	Broj preduzeća			Broj zaposlenih			Promet		
		18	19	20	18	19	20	2018	2019	2020
23	Proizvodnja nemetallnih mineralnih proizvoda	478	443	511	3,796	4,454	5,082	195,005,725.73	279,099,052.93	281,102,702

Izvor: Agencija za statistike Kosova, obrađeno od MIPT/DI.

Dalje u tabeli 4.2 možete pronaći detaljnije podatke o broju preduzeća, broju zaposlenih i godišnjem prometu, upoređujući 2020, 2019. i 2018. godinu prema podaktivnostima ovog sektora.

Tabela 8. Detaljan pregled proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda u domaćem kontekstu.

Potsektor - Proizvodnja nemetallnih mineralnih proizvoda (23)	Broj preduzeća			Broj zaposlenih			Promet		
	Viti 2018	Viti 2019	Viti 2020	Viti 2018	Viti 2019	Viti 2020	Viti 2018	Viti 2019	Viti 2020
Proizvodnja proizvoda od stakla	37	37	42	235	206	229	5,049,226	6,769,087.93	5,957,893.87
Proizvodi otporni na vatra	4	3	4	31	37	47	2,528,569	2,794,903.09	2,319,932.40
Proizvodnja proizvoda od keramike	24	21	27	663	659	677	16,539,453	19,654,990.55	18,667,555.04
Proizvodnja proizvoda od cementa, kreča, maltera i betona	254	240	274	1915	2536	2940	96,891,747	159,401,685.33	172,374,767.78
Kamenolom	153	136	155	824	849	1008	62,642,303	76,435,214.95	66,905,128.21
Proizvodnja nemetallnih mineralnih proizvoda p.k.t	6	6	9	128	166	181	11,354,427	14,043,171.08	14,877,424.78
Ukupno	478	443	511	3,796	4,454	5,082	195,005,725.73	279,099,052.93	281,102,702.08

Izvor: Agencija za Statistike Kosova, obrađeno od MIPT/DI

Što se tiče izvoza nemetalnih mineralnih proizvoda sa zemljama CEFTA, EFTA, EU i drugim zemljama, uočeno je primetno da je 2020. godina beležila rast ukupne vrednosti izvoza u odnosu na vrednosti iz 2019. i 2018. godine. Ukupna vrednost izvoza je za 2020. godinu beležila je 9.61 miliona evra, za 2019. godinu 7.59 miliona evra, dok je za 2018. godinu ostvaren izvoz od 7.84 miliona evra. Ovi podaci koji beleže rast od 2.15% u odnosu na prethodnu godinu predstavljaju poboljšanje izvoza u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda.

Od ukupnog broja 511 aktivnih preduzeća nemetalnih mineralnih proizvoda, njih 21.72% su izvoznici svojih proizvoda.

Nemetalni mineralni proizvodi proizvedeni u našoj zemlji uglavnom se izvoze u Švajcarsku, Albaniju, Severnu Makedoniju, Nemačku i Crnu Goru. Međutim, vredni napomenuti da je 2020. godina beležila rast izvoza na nova tržišta kao što su Hrvatska, Rumunija i Republika Koreja.

Tabela 9. Vrednost izvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i drugim zemljama

Šifra	Potsektor Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	Izvoz			Razlika (2020>2019)	Razlika u % (2020>2019)
		2018	2019	2020		
13	Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	7,843,754.76	7,592,128.25	9,613,701.30	2,021,573.05	26.63

Izvor: Agencija za statistike Kosova, obrađeno od MIPT/DI.

Na sledećoj tabeli su detaljno prikazani podaci koji se odnose na proizvodnju mineralnih proizvoda za izvoz, sa potsektorima sa najviše potencijala.

Tabela 10. Vrednost izvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i u % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i u drugim zemljama prema potsektorima.

Šifra	Potsektor Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	IZVOZ			Razlika (2019-2020)	Razlika u % (2019 -2020)
		2018	2019	2020		
23	Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	7,843,754.76	8,185,416.75	9,613,701.30	1,428,284.25	17.45
23.1	Proizvodnja stakla i proizvoda od stakla	2,014,804.86	2,053,424.25	3,142,013.00	1,088,588.75	53.01
23.2	Proizvodnja vatrostalnih proizvoda	62,420.44	3,120.17	8,920.75	5,800.83	185.91
23.3	Proizvodnja građevinskih proizvoda od gline	1,191,747.78	1,196,343.86	1,444,113.49	247,769.14	20.71
23.4	Proizvodnja ostalih proizvoda od porcelana i keramike	228,834.41	292,910.47	251,561.68	(41,348.47)	(14.12)
23.5	Proizvodnja cementa, kreča i maltera	216,210.46	3,733.78	4,,440.20	706.42	18.92
23.6	Proizvodnja proizvoda od betona, cementa i maltera	2,488,881.70	3,145,092.37	2,255,432.06	(889,660.37)	(28.29)
23.7	Sečenje, oblikovanje i obrada kamena	1,218,679.94	1,103,888.96	1,090,174.22	(13,714.96)	(1.24)
23.9	Proizvodnja brusnih proizvoda i nemetalnih minerala	422,175.17	386,902.89	1,417,045.90	1,030,143.11	266.25

Izvor: Agencija za statistike Kosova, obrađeno od MIPT/DI.

S obzirom na rast godišnjeg prometa za 2020. godinu, slično je porasla i vrednost uvoza u našoj zemlji.

Prema podacima dobijenim od Agencije za statistike Kosova i obrađenim od strane Odeljenja za industriju, primećujemo da je u 2020. godini bilo 171 miliona evra uvoza, u odnosu na 2019. godinu u kojoj smo imali 167 miliona evra uvoza i 2018. godinu kada smo imali 166 miliona evra uvoza godišnje.

Tabela 11. Vrednost uvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i u % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i u drugim zemljama.

Šifra	Potsektor Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	IZVOZ			Razlika (2020>2019)	Razlika u % (2020>2019)
		2018	2019	2020		
13	Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	166,279,334.09	167,647,853.52	171,245,487.79	3,597,634.27	2.15

Izvor: Agencija za statistike Kosova, obrađeno od MIPT/DI.

Na sledećoj tabeli su detaljno prikazani podaci o vrednosti uvoza u našoj zemlji prema određenim podaktivnostima iz nemetalnih mineralnih proizvoda.

Tabela 12. Vrednost uvoza za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda u evrima i u % u zemljama CEFTA, EFTA, EU i u drugim zemljama prema potsektorima.

Šifra	Potsektor Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	Uvoz			Razlika (2019-2020)	Razlika u % 2019- 2020
		2018	2019	2020		
23	Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	166,279,334.09	167,647,853.52	171,245,487.79	3,597,634.27	2.15
23.1	Proizvodnja stakla i proizvoda od stakla	29,194,730.28	30,481,637.17	28,285,435.94	(2,196,201.2)	(7.20)
23.2	Proizvodnja vatrostalnih proizvoda	2,692,193.05	2,926,526.09	4,160,601.26	1,234,075.17	42.17
23.3	Proizvodnja građevinskih proizvoda od gline	53,289,798.56	50,606,094.64	48,897,342.45	(1,708,752.19)	(3.38)
23.4	Proizvodnja ostalih proizvoda od porcelana i keramike	9,360,824.72	8,818,755.63	8,290,976.85	(527,778.78)	(5.98)
23.5	Proizvodnja cementa, kreča i maltera	44,747,445.31	46,857,549.60	53,892,433.78	7,034,884.18	15.01
23.6	Proizvodnja proizvoda od betona, cementa i maltera	8,700,035.17	9,376,613.60	11,580,562.74	2,203,949.14	23.50
23.7	Sečenje, oblikovanje i obrada kamena	8,648,503.62	6,983,705.80	6,358,725.29	(624,980.51)	(8.95)
23.9	Proizvodnja brusnih proizvoda i nemetalnih mineralnih proizvoda	9,645,803.38	11,596,970.99	9,779,409.48	(1,817,561.51)	(15.67)

Izvor: Agencija za Statistike Kosova, obrađeno od MIPT/DI

Prema ovim podacima, sektor proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda, prema analizama na domaćem nivou, pokazuje da je to sektor koji ima potencijal daljeg razvoja u broju aktivnih preduzeća, broju zaposlenih, ali i u vrednost godišnjeg prometa.

ANALIZA PRIMARNIH PODATAKA O LANCU VREDNOSTI

Izrada analize Lanca vrednosti za sektore industrije nemetalnih mineralnih proizvoda uglavnom je zasnovana na primarnim podacima dobijenim intervjuisanjem 120 proizvodnih i transportnih preduzeća i dobavljača. Međutim, vredi napomenuti da smo tokom intervjuisanja ovih preduzeća saznali da neke od njih obavljaju više funkcija, što znači da preduzeće koje proizvodi nemetalne mineralne proizvode može samostalno obavljati funkciju transporta ili nabavke, i obrnuto. Takođe, realizovano je 5 intervju sa relevantnim akterima ovih sektora, uključujući institucije koje su podržale ovaj sektor.

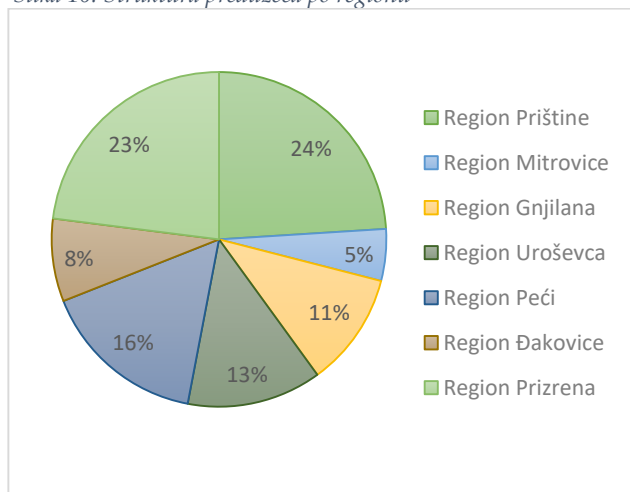
U cilju odražavanja realnog stanja sektora industrije nemetalnih mineralnih proizvoda, u intervjuima realizovanim sa preduzećima korišćena su sledeća 4 upitnika:

1. Upitnik za aktere sektora industrije za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda.
2. Upitnik za proizvodna preduzeća.
3. Upitnik za dobavljače.
4. Upitnik za transportna preduzeća.

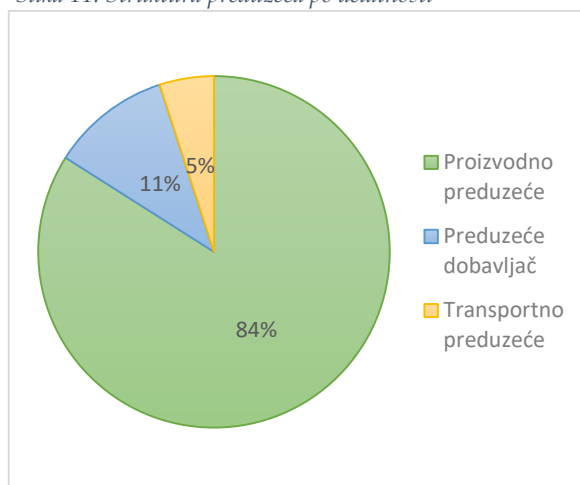
S druge strane, da bi istraživanje bilo što sveobuhvatnije, intervjuisana proizvodna i transportna preduzeća i dobavljači, obuhvataju 30 opština iz Republike Kosovo, u kojima je sektor industrije nemetalnih mineralnih proizvoda razvijeniji.

Na osnovu ukupnog broja od 120 intervju realizovanih za ovo istraživanje, 84% ili 101 su proizvodna preduzeća, 11% ili 13 preduzeća su dobavljači, dok su preostalih 5% ili 6 preduzeća za transport nemetalnih mineralnih proizvoda.

Slika 10. Struktura preduzeća po regionu

Slika 11. Struktura preduzeća po delatnosti

NALAZI U VEZI SA NABAVKOM (iz perspektive proizvodnih preduzeća)

Tokom intervju realizovanih sa proizvodnim i transportnim preduzećima kao i sa dobavljačima iz sektora nemetalnih mineralnih proizvoda, saznali smo da neke od ovih preduzeća obavljaju više od jedne funkcije Lanca vrednosti.

Prema nalazima ovog istraživanja, saznali smo da proizvodna preduzeća imaju saradnju sa dobavljačima/uvoznicima od kojih se uglavnom nabave sirovine. Što se tiče načina kako preduzeća za proizvodnju organizuju njihovu nabavku, od ukupnog broja ispitanika, većina njih ili 90% sarađuje sa do 3 dobavljača/uvoznika, 7% proizvodnih preduzeća sarađuje sa do 6 dobavljača, 2% sarađuje sa do 3 dobavljača/uvoznika sa do 9 dobavljača, dok samo 1% sarađuje sa više od 10 preduzeća za nabavku.

Što se tiče organizacije transporta nabavki proizvodnih preduzeća, 52% njih smatra da je uvoz preko posrednika povoljniji, dok 48% smatra da je bolje organizovati uvoz na sopstvenoj osnovi. Neki od osnovnih razloga zbog kojih preduzeća organizuju prevoz sa posrednicima su troškovi, sigurnost nabavke i vreme.

U vezi sa nabavkom proizvoda proizvodnih preduzeća od strane dobavljača, njih 52% je navelo da se nabave sirovinu i neophodni materijal sa inostranog tržišta, dok je ostatak ili 48% navelo da se nabave sirovinama ili neophodni materijal samo sa domaćeg tržišta.

Sirovine koje preduzeća najviše koriste za proizvodnju svojih proizvoda su: cement sa 24%, sirovi kamen sa 22%, šljunak sa 21%, zatim imamo granit sa 10%, zatim sledi sirovo staklo sa 9%, mermer sa 7%, malter sa 6%, kao i granule sa 1%.

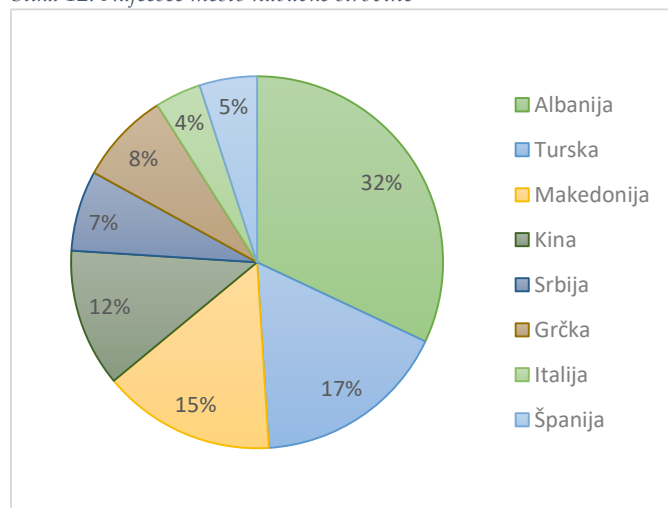
Tabela 13. Sirovina proizvedenih proizvoda

Proizvedeni proizvodi	Sirovina
Proizvodi od stakla	Sirovo staklo
Proizvodi od keramike	Glina, blato
Proizvodi od cementa	Šljunak, cement, malter, pofix
Proizvodi od kreča i maltera	Malter za izolaciju/malterisanje, kreč i cement
Proizvodi od betona	Šljunak i cement
Proizvodi od kamenoloma	Neobrađeni kamen, mermer i granit
Proizvodi otporni na vatru	Specijalni prah, protivpožarni delovi.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Od posebnog značaja u proizvodnji nemetalnih proizvoda je geneza sirovine. Kao što je pomenuto u gornjem odeljku, iz ove studije smo shvatili da sva preduzeća koja proizvode nemetalne mineralne proizvode ne uvoze potrebne sirovine ili materijale sa međunarodnog tržišta.

Slika 12. Najčešće mesto nabavke sirovine

Od ukupnog broja intervjuisanih preduzeća, koja su navela da se neophodne sirovine ili materijali uvoze, gde je najčešće mesto nabavke iz Albanije, koja obuhvata 32% ispitanika, zatim Turska sa 17%, Makedonija sa 15% i Kina sa 12%. Dok su zemlje sa najnižim procentom uvoza: Srbija, Grčka, Italija, Španija itd.; koji čine 24% ukupnog procenta.

Vredi napomenuti da je pandemija Covid-19 u velikoj meri uticala na pad uvoza, dok je po količini materijala ili sirovina koje su uvezene iz intervjuisanih proizvodnih

preduzeća, 12 preduzeća uvezlo neophodne materijale u 2019. godini, u odnosu na 2020. godinu pao na 8 preduzeća koja su uvozila.

Cena neophodnog materijala koje koriste proizvodna preduzeća predstavlja sama po sebi izazov u procesu nabavke sirovina. Prema nalazima ove studije, 34% ispitanika je istaklo ovakav problem, dok 33% odgovora proizvodnih preduzeća kao izazov smatra vreme nabavke sirovine, dok administrativne i carinske procedure sa 13% odgovora, prepreke u transportu sa 12% ispitanika kao i kvalitetu uvoznih sirovina koje je navelo 8% odgovora intervjuisanih preduzeća.

NALAZI U VEZI SA NABAVKOM (iz perspektive preduzeća dobavljača)

U cilju uključivanja svih funkcija Lanca vrednosti u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda, u ovoj studiji su intervjuisana preduzeća koja imaju osnovnu delatnost nabavku sirovine ili neophodnog materijala. Kod dobavljača intervjuisano je 13 preduzeća ili 11% od ukupnog broja realizovanih intervjua.

Što se tiče nabavke, od ukupno 13 anketiranih preduzeća, njih 8% nabavku neophodnog materijala vrši sa domaćeg tržišta, dok 61% sa inostranog tržišta, kao 31% njih materijal nabave samo sa međunarodnog tržišta.

Na sledećoj tabeli su prikazane sirovine ili materijali koje intervjuisana preduzeća nabave uglavnom sa domaćeg tržišta i međunarodnog ili inostranog tržišta.

Prema prikazanoj tabeli ispod, glavni materijali koje preduzeća nabave sa domaćeg tržišta su uglavnom: cement sa 44%, sirovi kamen sa 34% i blokovi sa 22%.

Dok, među materijalima ili sirovinama koje se smatraju neophodnim za uvoz, prema intervjuiima 56% preduzeća je izjavilo da imaju potrebu za uvozom cementa, 28% sirovi kamen, dok 16% finalne proizvode.

Tabela 14. Nabavka materijala na domaćem i inostranom tržištu

DOMAĆE TRŽIŠTE		STRANO TRŽIŠTE	
Cement	44%	Cement	56%
Sirovi kamen	34%	Sirovi kamen	28%
Blokovi	22%	Finalni proizvod	16%
Ukupno	100%	Ukupno	100%

Izvor: Podaci sa istraživanja, proračun autora.

Od posebnog značaja za preduzeća za nabavku je poreklo uvoza. Iz ove studije smo saznali da su Albanija, Nemačka i Turska dominantne zemlje koje predstavljaju 23% nabavke iz uvoza, zatim imamo Srbiju koja obuhvata 15% uvoza intervjuisanih preduzeća, i sa po 16% Hrvatsku, Italiju, Severnu Makedoniju itd.

Što se tiče troškova uvoza iz drugih zemalja, troškovi carinskih procedura se smatraju visokim, uporedo sa troškovima transporta koji se smatraju umereno visokim.

Glavni razlozi zbog kojih preduzeća vrše nabavku sa međunarodnog tržišta su najoptimalnije koristi. Od uvoznih materijala, 52% ispitanika smatra više zadovoljavajućim koristima, dok manje zadovoljavajućim koristima smatraju se iz domaćeg tržišta sa 48%.

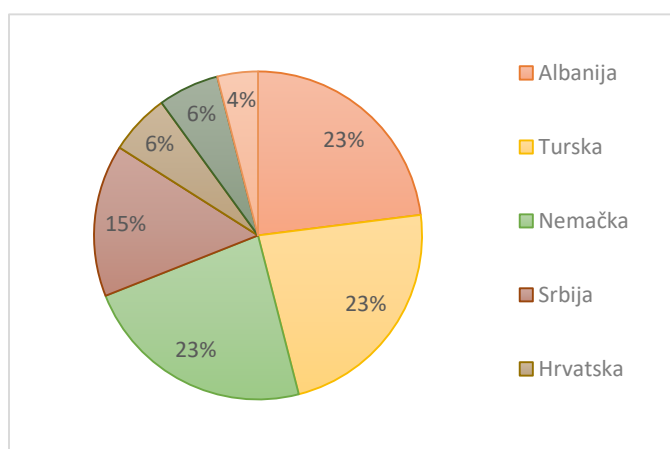
Intervjuisanim preduzećima je postavljeno i pitanje o načinu organizovanja uvoza sirovina. Od ukupnog broja intervjuisanih preduzeća, 42% dobavljača koji uvoze neophodne materijale ili sirovine navelo je da nabavku vrše u potpunosti samostalno.

Od 25% preduzeća uvoz delom organizuje samostalno, 25% preduzeća uvoz organizuje preko posrednika, dok 8% njih organizuje uvoz miks metodom ili po potrebi.

Iz podataka o skladištenju proizilazi da 69% preduzeća organizuje skladištenje u potpunosti samostalno. Njih 23% sprovodi proces skladištenja delimično samostalno, dok preostali deo ili 8% skladištenje organizuje deponovanje preko posrednika.

Uprkos načinu organizovanja uvoza sirovine koju već koriste intervjuisana preduzeća dobavljači, one su istakle i najprikladniji oblik za sprovođenje ovog procesa. Iz nalaza ovog istraživanja saznalo se da je najpogodniji oblik za organizaciju uvoza miks oblik (po potrebi) koji predstavlja

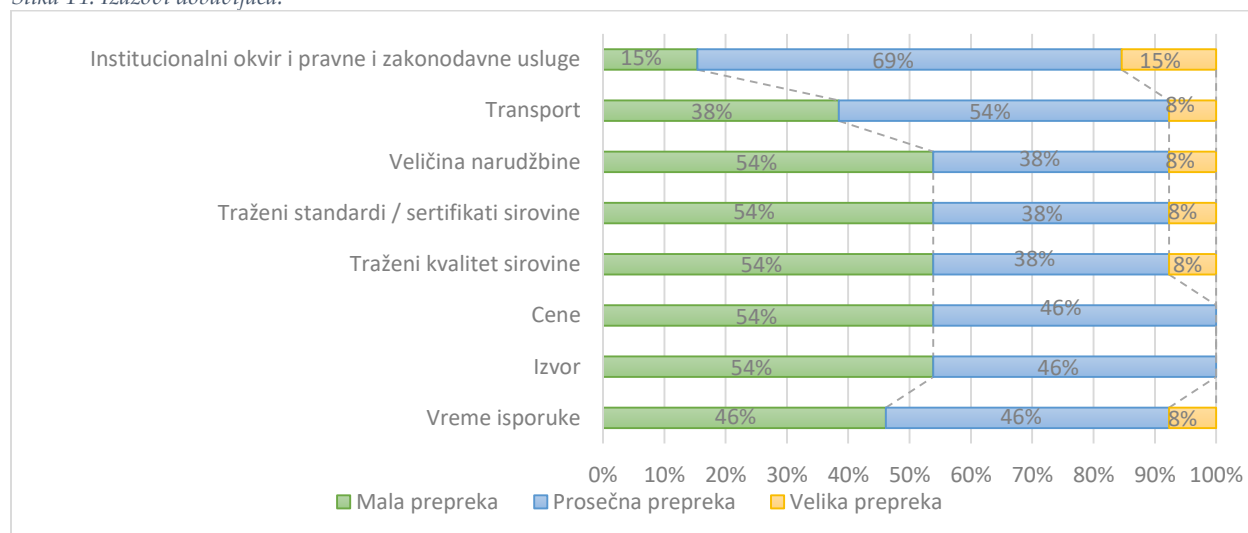
Slika 13. Poreklo nabavke sirovine i za dobavljače

50% preduzeća, zatim kao drugi preferirani oblik koji obuhvata 33% preduzeća je samostalni uvoz, kao i preostali deo ili 17% preduzeća preferira da organizuje uvoz preko posrednika.

Izazovi sa kojima se suočavaju dobavljači su različiti. Sledeća tabela prikazuje neke od izazova koje su navela intervjuisana preduzeća. Najvećom preprekom dobavljača smatra se institucionalni okvir i pravne i zakonodavne usluge, zatim veličina narudžbine, transport, kvalitet sirovina itd.

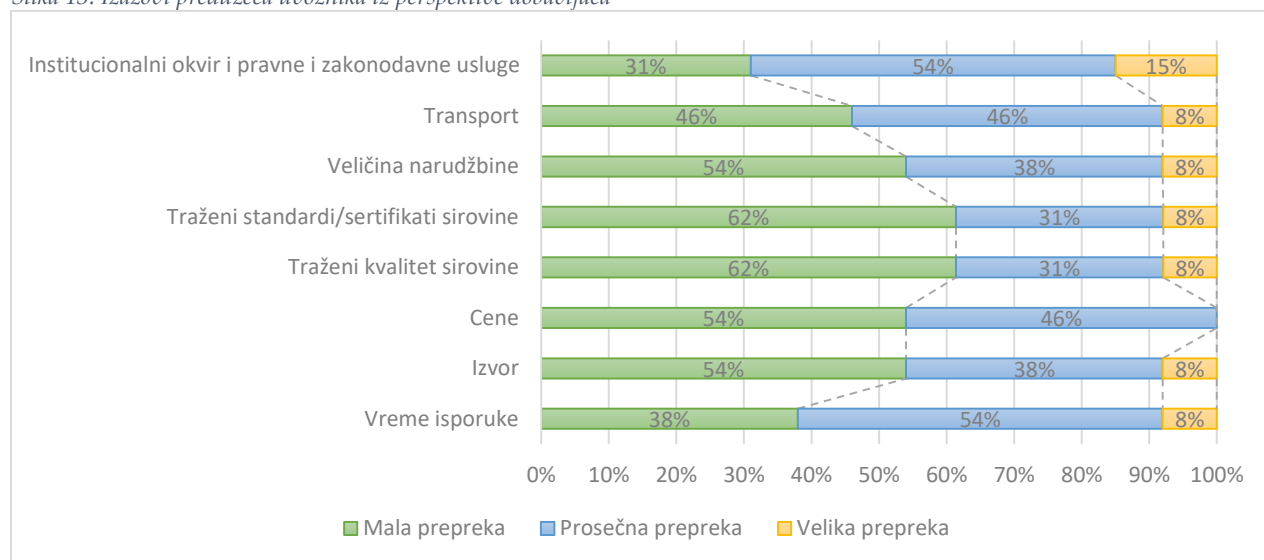
Slika 14. Izazovi dobavljača.

Izvori: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

S druge strane, što se tiče prepreka preduzeća uvoznika koje su navele preduzeća dobavljači, kao najznačajnije prepreke smatraju se i institucionalni okvir i pravne i zakonodavne usluge, traženi standardi/sertifikati sirovine, veličina narudžbine itd. Dok su detaljniji podaci o preprekama preduzeća uvoznika iz perspektive dobavljača prikazani na slici 11.

Slika 15. Izazovi preduzeća uvoznika iz perspektive dobavljača

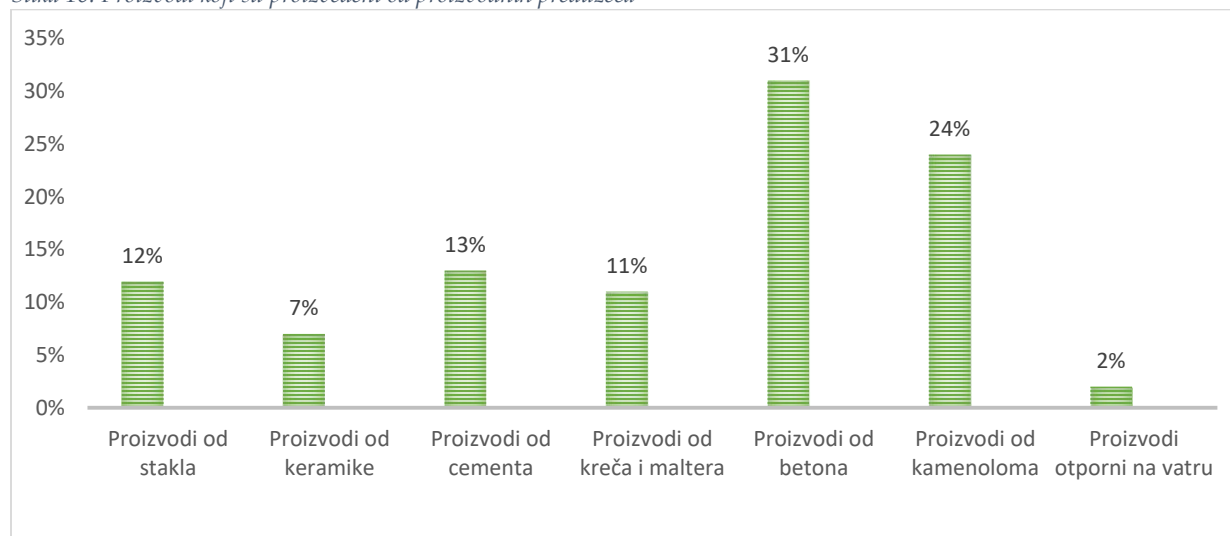

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

ANALIZA PRIMARNIH PODATAKA - PROIZVODNA PREDUZEĆA

Studija Lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode od ukupnog broja realizovanih intervjua obuhvata 84% ili 101 proizvodno preduzeće, koje su prema delatnosti koje vrše podeljene na sledeće proizvodne sektore: proizvodi koji su proizvedeni od betona 31% preduzeća, proizvodi od kamenoloma (obrade kamena) 24%, proizvodi od stakla 12% preduzeća, proizvodnja proizvoda od cementa koja čini 13% preduzeća, proizvodi od kreča i maltera sa 11% proizvodnje, proizvodnja proizvoda od keramike koja obuhvata 7% preduzeća, kao i proizvodnja proizvoda otporni na vatru koji predstavljaju 2% proizvodnih preduzeća intervjuisanih za ovo istraživanje.

Slika 16. Proizvodi koji su proizvedeni od proizvodnih preduzeća

Izvod: Podaci iz istraživanja, proračun autora

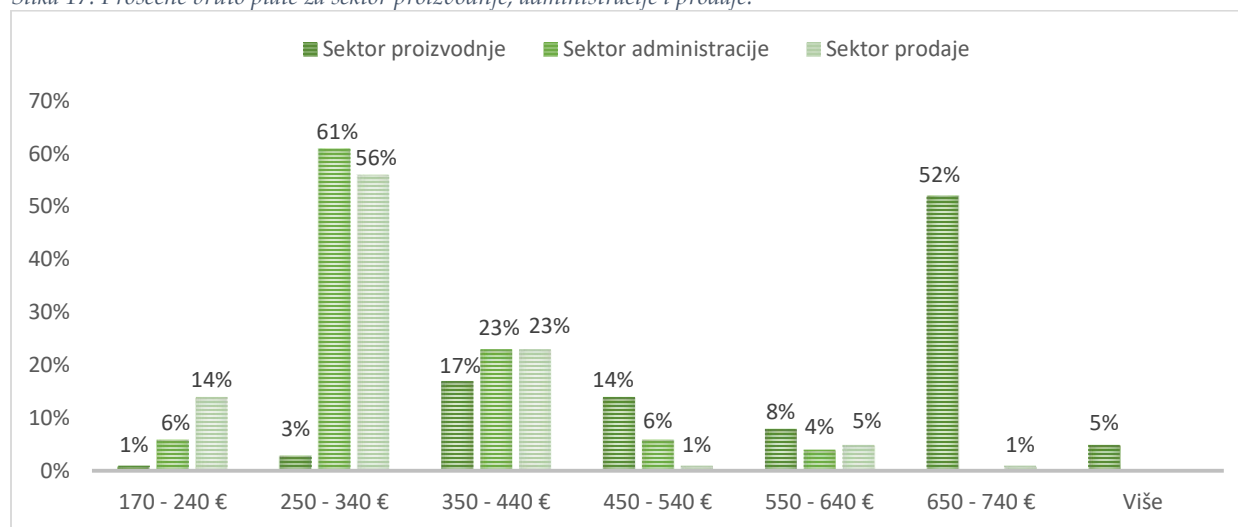
Kao deo ovog istraživanja poseban značaj je dat i zaposlenima u ovim preduzećima. Iz ovog istraživanja uočeno je da je najveći broj zaposlenih u proizvodnom sektoru, smatrajući ga glavnim procesom poslovanja ovih preduzeća. Dok je ostatak zaposlenih orijentisan na sektor prodaje i administracije, koji se odlikuje znatno manjim brojem u odnosu na prethodni sektor. Što se tiče pola, u ovoj delatnosti većina zaposlenih pripada muškom polu, prosečne starosti 26-45 godina, koji uglavnom imaju završenu srednju školu.

Prema studiji Lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode, prikazani su podaci u vezi sa prosečnom bruto platom u tri sektora: sektoru proizvodnje, prodaje i administracije. U sektoru proizvodnje iz dobijenih odgovora, 52% intervjuisanih preduzeća je navelo da je prosečna bruto plata zaposlenih u proizvodnom sektoru 650-740 evra, 17% je navelo da je prosečna bruto plata zaposlenih u proizvodnom sektoru 450-540 evra, 14% preduzeća je navelo da je prosečna bruto plata za proizvodni sektor 350-440 evra, 8% je navelo vrednost 550-640 evra prosečne bruto plate, 5% preduzeća je navelo da plaćaju više od 740 evra prosečne bruto plate, 3% plaćaju prosečno bruto platu od 250-340 evra, dok preostali deo, koji obuhvata 1% proizvodnih preduzeća, plaćaju zaposlene u proizvodnom sektoru 170-240 evra.

U sektoru administracije, 61% preduzeća za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda plaćaju zaposlene prosečnom bruto platom od 250-340 evra, 23% plaćaju administrativno osoblje platom od 350-440 evra, 6% proizvodnih preduzeća plaćaju osoblje prosečnom bruto platom od 170 -240 evra, 6% plaćaju 450-540 evra, dok preostali deo ili 4% plaćaju 550-640 evra prosečne bruto plate.

Što se tiče sektora prodaje, 56% proizvodnih preduzeća plaćaju prodajno osoblje sa 250-340 evra prosečne bruto plate, 23% preduzeća plaćaju zaposlene sa 350-440 evra, 14% proizvodnih preduzeća plaćaju zaposlene prosečnom bruto platom od 170-240 evra, 5% plaćaju 550-640 evra, 1% plaća 450-540 evra, i 1% plaća prosečnu bruto platu 650-740 evra.

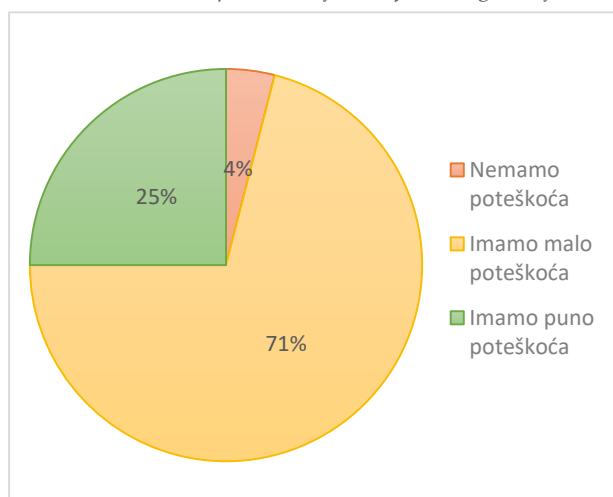
Slika 17. Prosečne bruto plate za sektor proizvodnje, administracije i prodaje.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Jedan od najdominantnijih izazova ovih preduzeća je pronalaženje kvalifikovanog osoblja sa potrebnim znanjem i profesionalnim iskustvom. Od intervjuisanih preduzeća, 71% njih je izjavilo da ima mnogo poteškoća u pronalaženju kvalifikovanog osoblja, 25% preduzeća je to smatralo kao izazov sa malo poteškoća, dok je samo 4% njih navelo da nema poteškoća u pronalaženju kvalifikovanog osoblja.

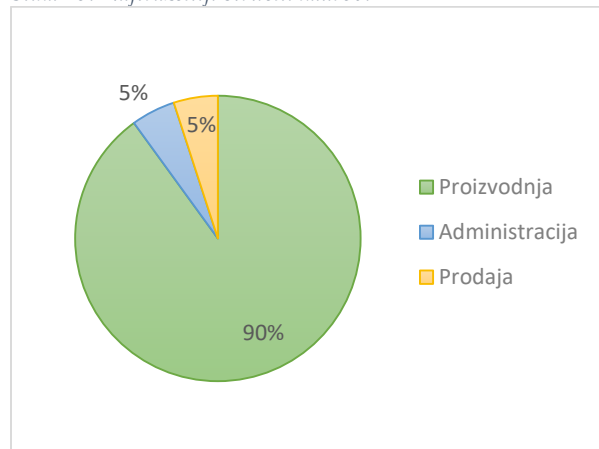
Slika 18. Poteškoće u pronalaženju kvalifikovanog osoblja

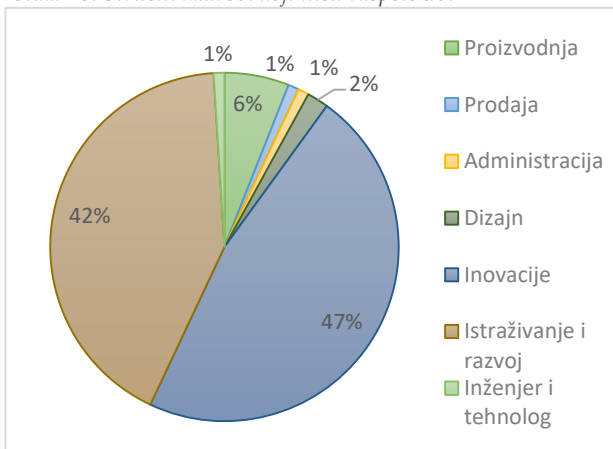
Kao što je već pomenuto u gornjem delu, većina preduzeća se suočavala sa poteškoćama u pronalaženju kvalifikovanog osoblja, gde su kao razloge navele: emigracija, ali i nedostatak znanja ili veština u određenim oblastima, gde su u njihovom nedostatku, preduzeća su bila primorana da to osoblje traže i iz drugih zemalja. Iako ova preduzeća pružaju obuku i praktičan rad u ovim oblastima za stručno osposobljavanje u proizvodnom procesu, još uvek postoji nezainteresovanost radne snage.

Neki od najtraženijih i najpotrebnijih stručnih kadrova za preduzeća koja proizvode nemetalne mineralne proizvode su u proizvodnom sektoru, gde je 90% intervjuisanih preduzeća izjavilo da im je potrebno više stručnog kadra u procesu proizvodnje, kao što su potrebni kadrovi i u prodaji i administraciji, koji predstavljaju po 5% od intervjuisanih preduzeća. Što se tiče stručnog kadra koji kod nas nema na domaćem tržištu, najdominantniji su inovacije sa 47%, istraživanje i razvoj sa 42%, proizvodnja sa 6% i ostali manje naglašeni dizajn, prodaja, administracija.

Slika 19. Najtraženiji stručni kadrovi

Slika 20. Stručni kadrovi koji nisu raspoloživi

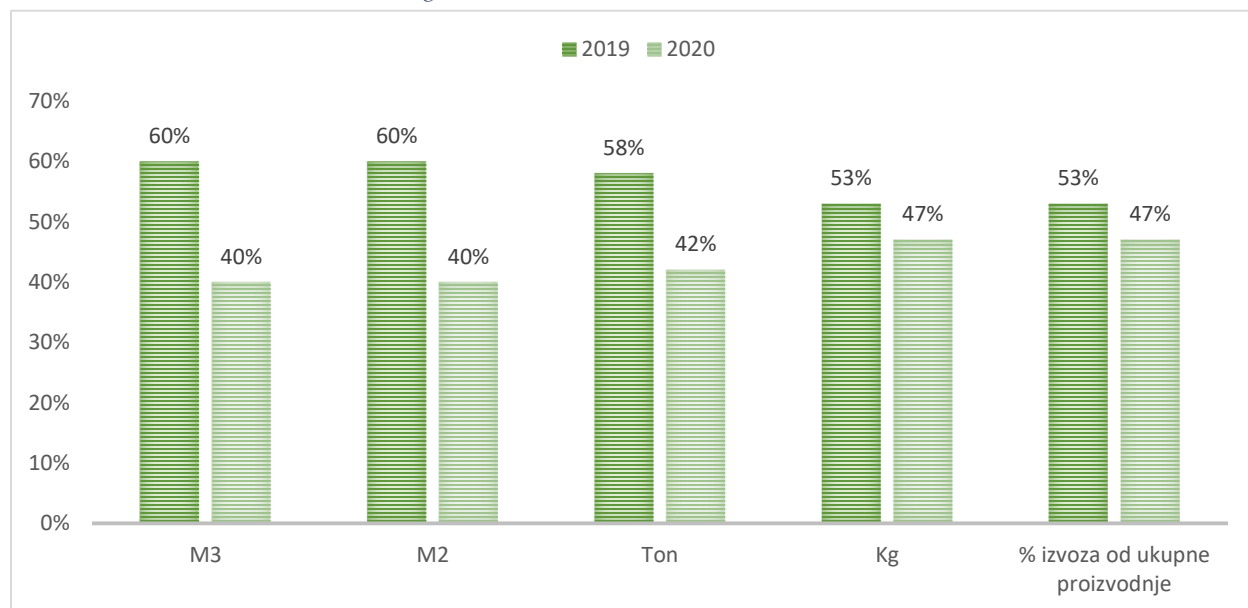
Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Nivo zaposlenih u stručnom pogledu u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda igra veoma važnu ulogu u procesu rada i održavanja ovih preduzeća. Stoga, s obzirom na ovu činjenicu, proizvodna preduzeća stalno nastoje da održavaju obuke koje bi unapredile delatnost preduzeća, a istovremeno i izvozni proces. Među oblastima za koje se pominje potreba za obukama su: 32% proizvodnih preduzeća imaju potrebe za obukama za inovacije, 26% za obuke za istraživanje i razvoj, 20% za korišćenje tehnologije, 10% obuka za proizvodnju, dok u manjim procentima potrebno je umrežavanje i nova tržišta, po 12% obuke za menadžment i marketing, od ukupnih odgovora intervjuisanih preduzeća.

DOMAĆE I IZVOZNO TRŽIŠTE – (iz perspektive proizvodnih preduzeća)

Uporedo sa studijom Lanca vrednosti, izvršeno je upoređivanje izvoza proizvodnih preduzeća između dve godine, 2019. i 2020. godine, iako nisu sva proizvodna preduzeća koja izvoze svoje proizvode pristala da deklarišu količinu koju izvoze. Iz dobijenih podataka vidimo da je u 2020. godini beležen značajan pad izvoza, pri čemu se kao najznačajniji razlozi ovog pada smatraju prestanak rada tokom pandemije Covid-19 i visoki troškovi transporta.

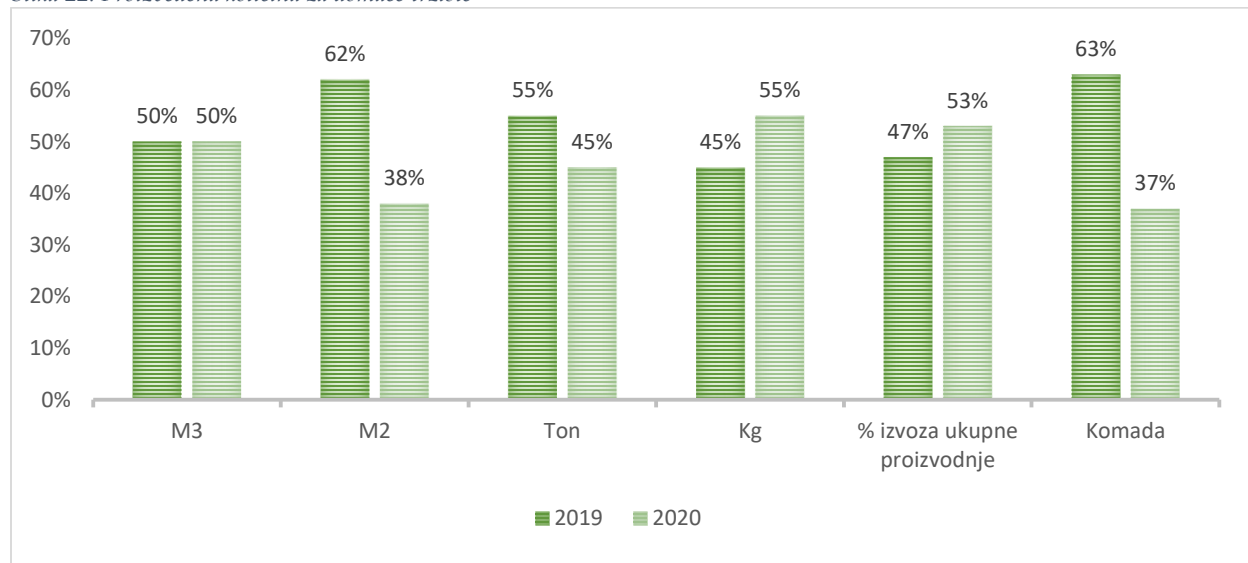
Slika 21. Izvezena količina u 2019. i 2020. godini.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora

S druge strane, i količina koju su preduzeća proizvela za domaće tržište je smanjena u odnosu na dve godine 2019. i 2020, koje je takođe opravdano i kao posledica pandemije Covid-19.

Slika 22. Proizvedena količina za domaće tržište

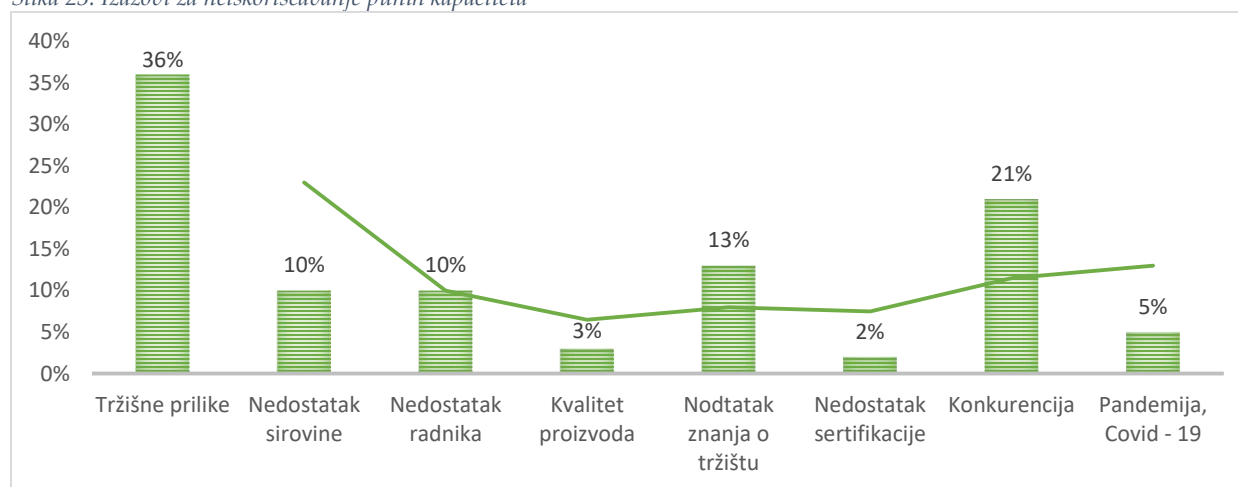

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Nivo iskorišćenosti kapaciteta proizvodnih preduzeća klasifikovan je u procentima, pri čemu je 21% njih izjavilo da koristi samo do 50% kapaciteta kao preduzeće, 74% ih je izjavilo da koristi do 80% kapaciteta, dok je preostali deo ili 5% je izjavilo da koristi do 100% kapaciteta kao proizvodno preduzeće.

Na osnovu podataka o iskorišćenosti kapaciteta, kao rezultat činjenice da se većina punih kapaciteta ne koristi, proizvodna preduzeća su definisala neke uzroke ovakvog stanja. Kao primarni razlog su tržišne prilike u koje je uključena tržišna potražnja za preradom proizvoda, što predstavlja 36% odgovora proizvodnih preduzeća. Kao drugi izazov se smatra konkurencija, koja predstavlja 21% njih, zatim nedostatak znanja tržišta sa 13% i nedostatak radnika koji se smatra izazovom neiskorišćavanja punih kapaciteta od 10% proizvodnih preduzeća itd.

Slika 23. Izazovi za neiskorišćavanje punih kapaciteta

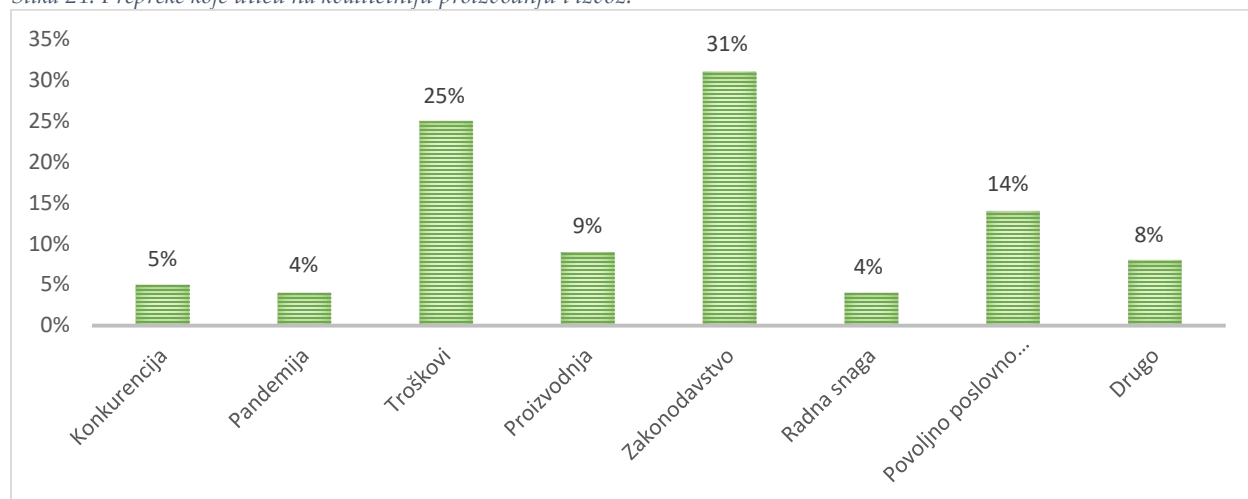
Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

PREPREKE U PROCESU PROIZVODNJE I IZVOZA

Što se tiče izvoza na Kosovu, postoji veoma značajan trgovinski deficit koji odražava nizak nivo konkurencije na domaćem i međunarodnom tržištu, što rezultira nedostatkom mnogih vrsta proizvoda.

U studiji su predstavljeni podaci svake od proizvodnih preduzeća koje su pokazale koje su prepreke koje utiču na kvalitetnu proizvodnju i izvoz. Prema njima, primarna prepreka je klasifikovano zakonodavstvo koje predstavlja 31% proizvodnih preduzeća. Treba napomenuti da se domaći izvoznici suočavaju sa domaćim izazovima u izvozu svoje robe, birokratskim procedurama koje proizvodnju i izvoz čine težim i skupljim. Drugi izazov je klasifikovan kao troškovi 25%, povoljno poslovno okruženje predstavlja 14% proizvodnih preduzeća, dok sa 9% zbog slabijeg nivoa proizvodnje. Možemo reći da je proizvodnim preduzećima na Kosovu teže da budu konkurentne van domaćeg tržišta, u širem spektru proizvoda itd.

Slika 24. Prepreke koje utiču na kvalitetniju proizvodnju i izvoz.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

PROMET INDUSTRIJE PROIZVODNJE NEMETALNIH PROIZVODA

Podaci o prosečnoj vrednosti godišnjeg prometa preduzeća za nemetalne mineralne proizvode izvedeni su iz realizovanih intervjua i podataka dobijenih od Agencije za statistike Kosova. Ovi podaci su analizirani upoređivanjem 2019. i 2020. godine. Što se tiče podataka intervjuisanih preduzeća, primećujemo da od ukupnog broja preduzeća, nisu sva prijavila svoj promet. Na osnovu podataka dobijenih iz realizovanih intervjua, prosečna vrednost prometa za domaće tržište u 2020. godini iznosila je preko 15 miliona evra u odnosu na prethodnu godinu, gde je beležen pad u 2019. godini sa vrednošću prometa od preko 17 miliona evra. Intervjuisana preduzeća su u 2019. godini prijavila preko 2 miliona evra prometa u izvozu, dok je u 2020. godini kao prosečna vrednost godišnjeg prometa proizvodnih preduzeća prijavljeno je preko 1 milion evra izvoza.

Tabela 15. Prosečna vrednost godišnjeg prometa prema podacima.

Prosečna vrednost godišnjeg prometa intervjuisanih preduzeća	2019. godina	2020. godina
Domaće tržište	17,096,470	15,389,485
Izvoz	2,588,550	1,783,400
Ukupno	19,685,020	17,172,885

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

S druge strane, uprkos podacima dobijenim od intervjuisanih preduzeća, podaci dobijeni od Agencije za statistike Kosova, u vezi sa domaćim tržištem i izvozom na nacionalnom nivou pokazuju rast u odnosu na 2019. i 2020. godinu.

Prema ovim podacima, rezultiralo je da za 2019. godinu ostvareno preko 270 miliona evra prometa na domaćem tržištu, dok je za 2020. godinu promet na domaćem tržištu dostigao vrednost od preko 271 milion evra. Što se tiče izvoza, za 2019. godinu je beleženo preko 8 miliona evra izvoza, dok je u 2020. godini beleženo preko 9 miliona evra izvoza.

Tabela 16. Vrednost prometa za 2019. i 2020. godinu prema zvaničnim podacima ASK-a.

Prosečna vrednost godišnjeg prometa	2019. godina	2020. godina
Domaće tržište	270,913,636.18	271,489,000.78
Izvoz	8,185,416.75	9,613,701.30
Ukupno	279,099,052.93	281,102,702.08

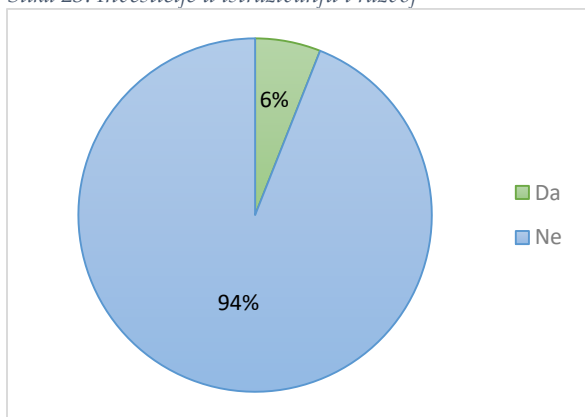
Izvor: ASK i MIPT/.

INOVACIJE

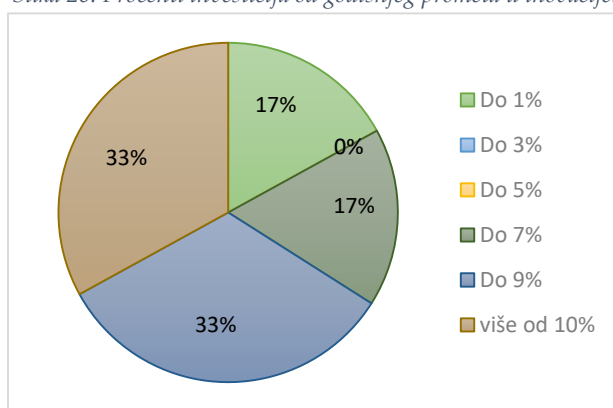
U poslednje 3 godine, 6% proizvodnih preduzeća je realizovalo investicije u istraživanja, razvoj ili aktivnosti vezane za inovacije za proizvodnju novih proizvoda ili proizvodnih linija, dok je preostalih 94% negiralo da su realizovalo investicija u oblasti inovacija.

Od 6% preduzeća koja su realizovala investicije u istraživanje i razvoj, njih 66% je investiralo u I&R 10% godišnjeg prometa, 17% preduzeća je koristilo do 7% godišnjeg prometa u istraživanje & razvoj i 17% njih je investiralo samo 1% godišnjeg prometa.

Slika 25. Investicije u istraživanju i razvoj

Slika 26. Procenti investicija od godišnjeg prometa u inovacije.

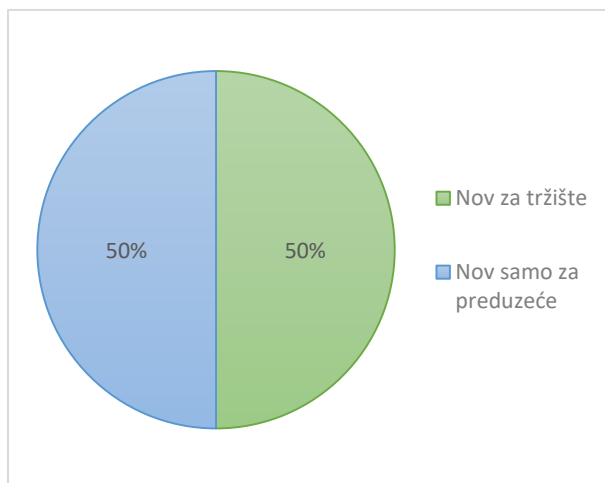
Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Slika 27. Novi proizvodi

Od preduzeća koja su investirala u nove proizvode ili usluge, rezultiralo je da se 50% njih smatra novim na tržištu, što znači da ovi proizvodi nisu postojali ranije, dok je ostatak ili 50% izjavilo da se njihovi proizvodi smatraju postojećim za tržište dok su novi za preduzeće.

Preduzeća koja su dodala nove proizvode ili usluge, objasnila su da investicije u istraživanje, razvoj ili aktivnosti vezane za inovacije realizovala sama preduzeća bez ikakve saradnje sa spoljnim partnerom.

Preduzeća nemetalnih mineralnih proizvoda kontinuirano izražavaju međusobnu saradnju koja se smatra nadom za bolje odvijanje procesa rada. Najveći deo preduzeća su navela saradnju sa mikro preduzećima sa 50%, a zatim slede 38% njih koji sarađuju sa malim preduzećima. Saradnja sa srednjim preduzećima predstavlja 9% njih, a 3% je izjavilo da sarađuje sa velikim preduzećima.

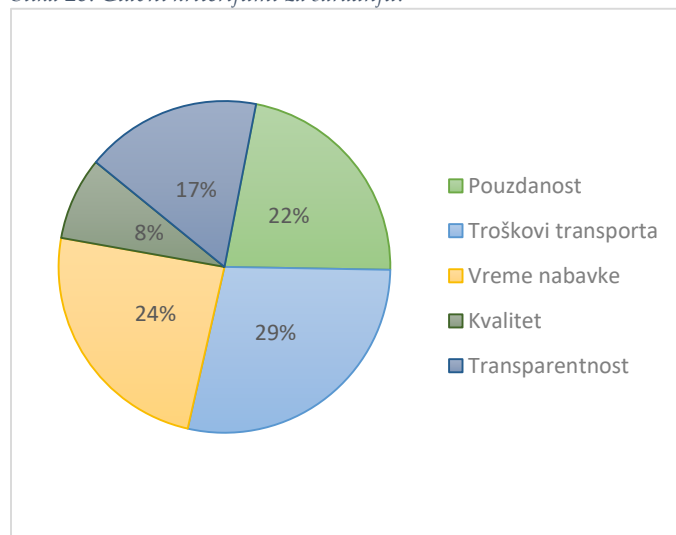
TRANSPORT

Studija Lanca vrednosti sadrži podatke iz transporta i iz ugla transportnih preduzeća, koja predstavljaju 5% ukupnog uzorka u ovom istraživanju.

Podaci ovog istraživanja pokazuju različite oblike organizacije transporta kao što su organizacija transporta na sopstvenoj osnovi, organizacija transporta sa nekim posrednikom, kao i preduzeća koja koriste oba ova oblika transporta.

Od intervjuisanih proizvodnih preduzeća, 61% njih je izjavilo da sami organizuju transport proizvoda, 20% je navelo da transportne aranžmane rade isključivo preko posrednika, 13% je reklo da koristi oba oblika za organizovanje transporta, dok je 6% je reklo da uopšte ne rade transport. Što se tiče preduzeća dobavljača koja su intervjuisana u organizaciji transporta, 67% njih je izjavilo da transport organizuju potpuno samostalno, 25% je izjavilo da transport obavljaju preko posrednika, dok je 8% reklo da koriste oba oblika organizacije transporta, po potrebi.

Slika 28. Glavni kriterijumi za saradnju.

Preduzeća koja vrše transport svojih proizvoda navela su neke od glavnih kriterijuma koje moraju da ispune da bi ostvarili saradnju: troškovi transporta, troškovi nabavke, pouzdanost, transparentnost i kvalitet.

Što se tiče troškova transporta, 67% od ukupnog broja intervjuisanih preduzeća izjavilo je da je transport robe u susedne zemlje do 1,000 evra za 20 tona, dok je 33% navelo da su njihovi troškovi za transport robe od 1,000 do 2,000 evra za do 30 tona.

Takođe, tokom intervjuisanja, o troškovima transporta robe u druge zemlje, 33% je izjavilo da se ti troškovi kreću do 1,000 evra za 10 tona, 33% je reklo da se ti troškovi kreću od 1,000 do 2,000 evra za do 20 tona, iako ova vrednost količine je opravdana različitim razdaljinama između zemalja odredišta, dok je preostalih 33% izjavilo da vrše transport samo unutar domaćeg tržišta.

Od ukupnog prometa preduzeća, prosečni troškovi transporta se obračunavaju do 9% ukupne vrednosti za 83% intervjuisanih preduzeća, procenat od 14% preduzeća je reklo da su prosečni troškovi koji troše na transport je do 19% godišnjeg prometa, dok je do 39% godišnjeg prometa naveli kao prosečne troškove transporta 3% intervjuisanih preduzeća.

Takođe, identifikovani su i izazovi u vezi sa transportom proizvoda za izvoz, koje su preduzeća identifikovale kao najvažnije. Prva prepreka koju su kao takvo klasifikovalo 56% preduzeća su troškovi transporta, kao sekundarna prepreka su izvozne procedure kod 31% preduzeća, a sledeći izazov preduzeća su ograničeni pružaoci usluga koji su specijalizovani za ovu oblast usluga sa 14% ispitanika ukupno.

Slika 29. Izazovi u vezi sa transportom proizvoda za izvoz.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

IZVOZNA TRŽIŠTA I POTRAŽNJA ZA IZVOZOM

Pored studije o Lancu vrednosti, urađena je i analiza izvoza proizvodnih preduzeća na domaćem tržištu. Iz ove studije svih intervjuisanih proizvodnih preduzeća, njih 26% je izjavilo da svoju robu šalju na međunarodno tržište. Izvoz ovih preduzeća ima veći fokus na evropske zemlje, tačnije zemlja u kojoj se najviše trguje je Nemačka. S druge strane, 74% njih je izjavilo da ne izvozi u inostranstvo, iako su zainteresovani za izvoz.

Za realizaciju izvoza potrebna su osnovna dokumenta:

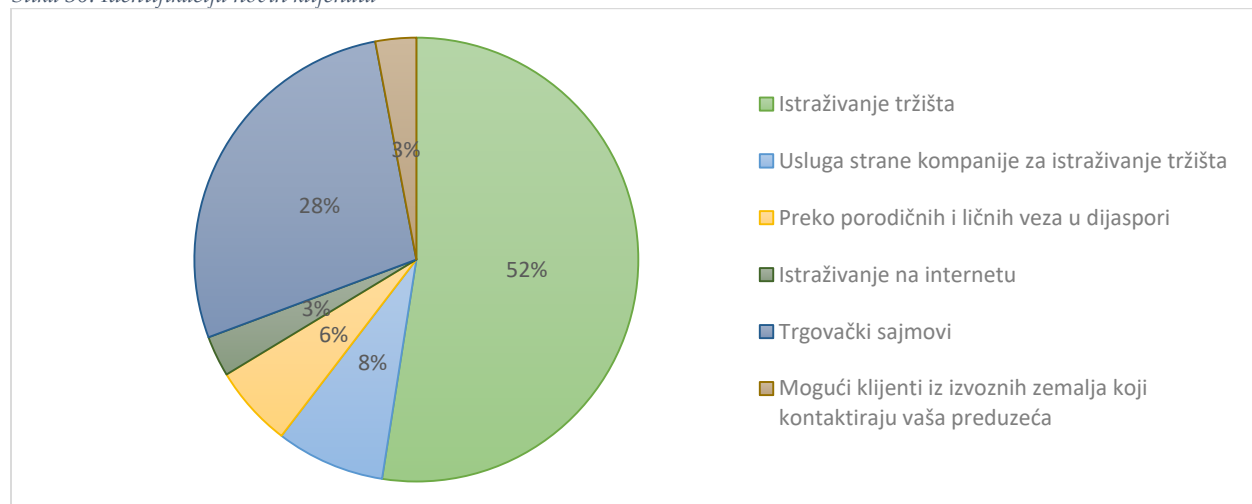
- Carinska deklaracija robe;
- Trgovačka faktura;
- Sertifikat o poreklu robe;
- Za stratešku robu potreban je sertifikat;

Neki od dokumenata/sertifikata potrebnih za izvoz koje navode proizvodna preduzeća su:

- Trgovačka faktura;
- Sertifikat o poreklu robe;
- Opis kvaliteta, ISO – Standardi;
 - ISO 23936 - opisuje opšte principe i daje zahteve i preporuke za izbor i kvalifikaciju nemetalnih materijala za upotrebu u opremi koja se koristi u postrojenjima za proizvodnju nafte i gasa, gde kvar takve opreme može predstavljati rizik po zdravlje i bezbednost javnosti i osoblja.
- Deklaracija za robu koja nije štetna po životnu sredinu i životinje.

Među neprekidnim poslovima preduzeća koji su direktno povezani i sa njihovim uspehom je i identifikacija novih klijenata, dok na osnovu odgovora na pronalaženje novih klijenata koriste nekoliko oblika. 52% intervjuisanih preduzeća koristi istraživanje tržišta za identifikaciju novih klijenata, 28% od sajmova i 8% preko dijaspori itd.

Slika 30. Identifikacija novih klijenata

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Izvozna orijentacija proizvodnih preduzeća je više u pravcu evropskih zemalja, uglavnom u Nemačkoj, koja čini 30% izvoza ovih preduzeća, kao i 24% izvoza u Švajcarsku. Sa manjim procentom su Austrija, Francuska, Belgija itd. koje čine 13% ukupnog izvoza. Što se tiče balkanskih zemalja, najviše se izvozi u Albaniju sa 13% preduzeća, Severnu Makedoniju sa 9% preduzeća, u Srbiji sa 4% preduzeća i Crnu Goru sa 7% preduzeća. Među glavnim razlozima izvoza u zemlje regiona su troškovi transporta, koji takođe zavise od udaljenosti izvoza robe.

Neki od dokumenata potrebnih za izvoz su: carinska deklaracija robe, trgovačka faktura, sertifikat o poreklu, za stratešku robu je potreban poseban sertifikat, opis kvaliteta, specifično za nemetalne proizvode je standard ISO 23936, kao i deklaracija za robu koja nije štetna po životnu sredinu i životinje itd.

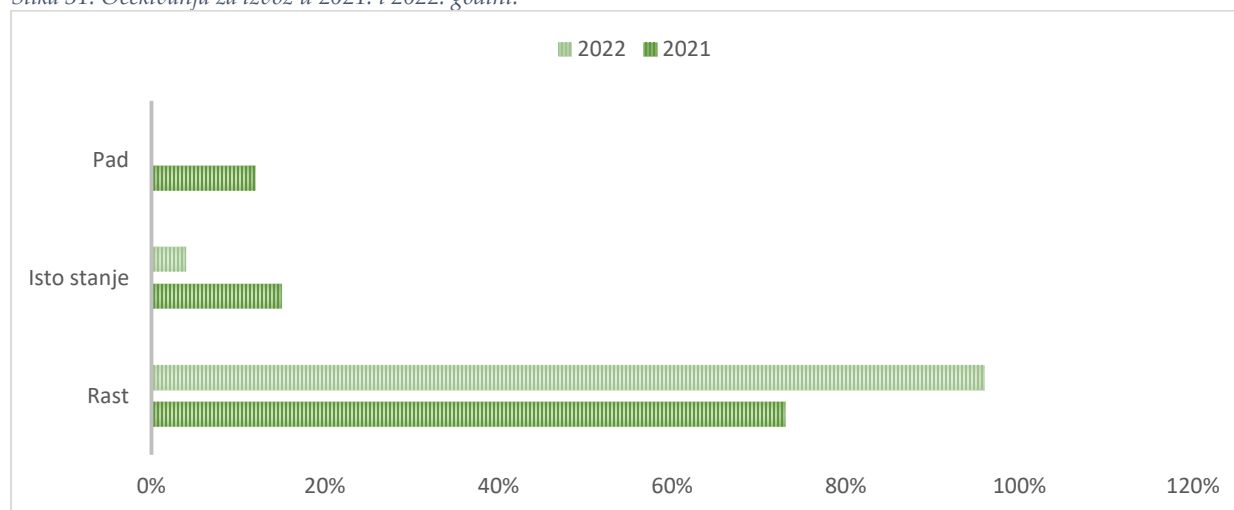
Tabela 17. Izvor prema sektoru, proizvoda i izvozne zemlje.

Sektor	Izvezeni proizvodi	Glavne zemlje za izvoz	Razlog uspeha	Sertifikati
Nemetalni proizvodi	Proizvodi od betona, Proizvodi od cementa, Proizvodi od stakla, Proizvodi od kamenoloma itd.	Nemačka, Švajcarska, Albanija, Severna Makedonija, Austrija, itd.	Kvalitet i cena	Standard ISO 23936, kao i deklaracija za robu koja nije štetna po životnu sredinu i životinje.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Očekivanja preduzeća u vezi sa izvozom za 2022. godinu su pozitivna, pri čemu 96% preduzeća planira rast izvoza, dok 4% ne očekuje promene u tom pogledu.

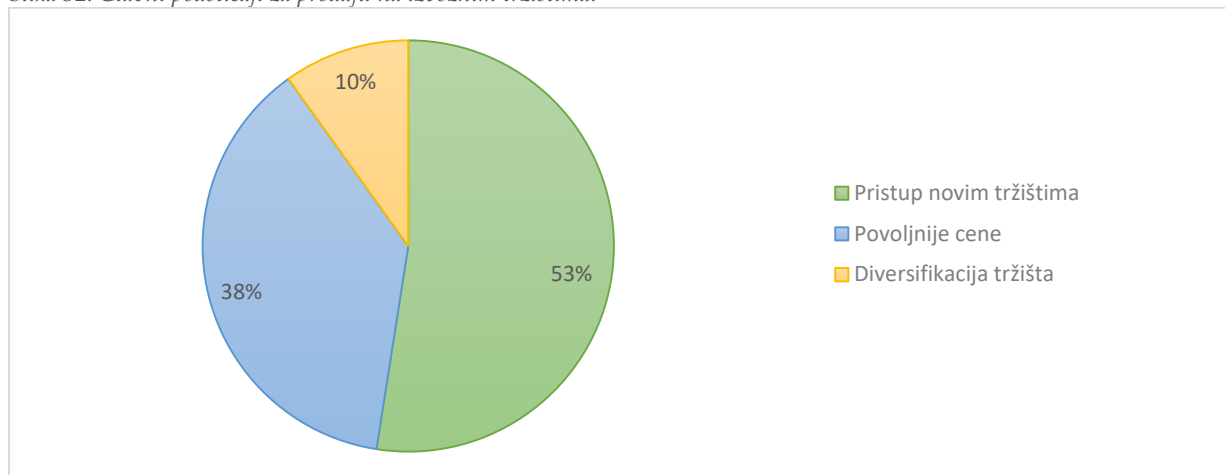
Slika 31. Očekivanja za izvoz u 2021. i 2022. godini.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

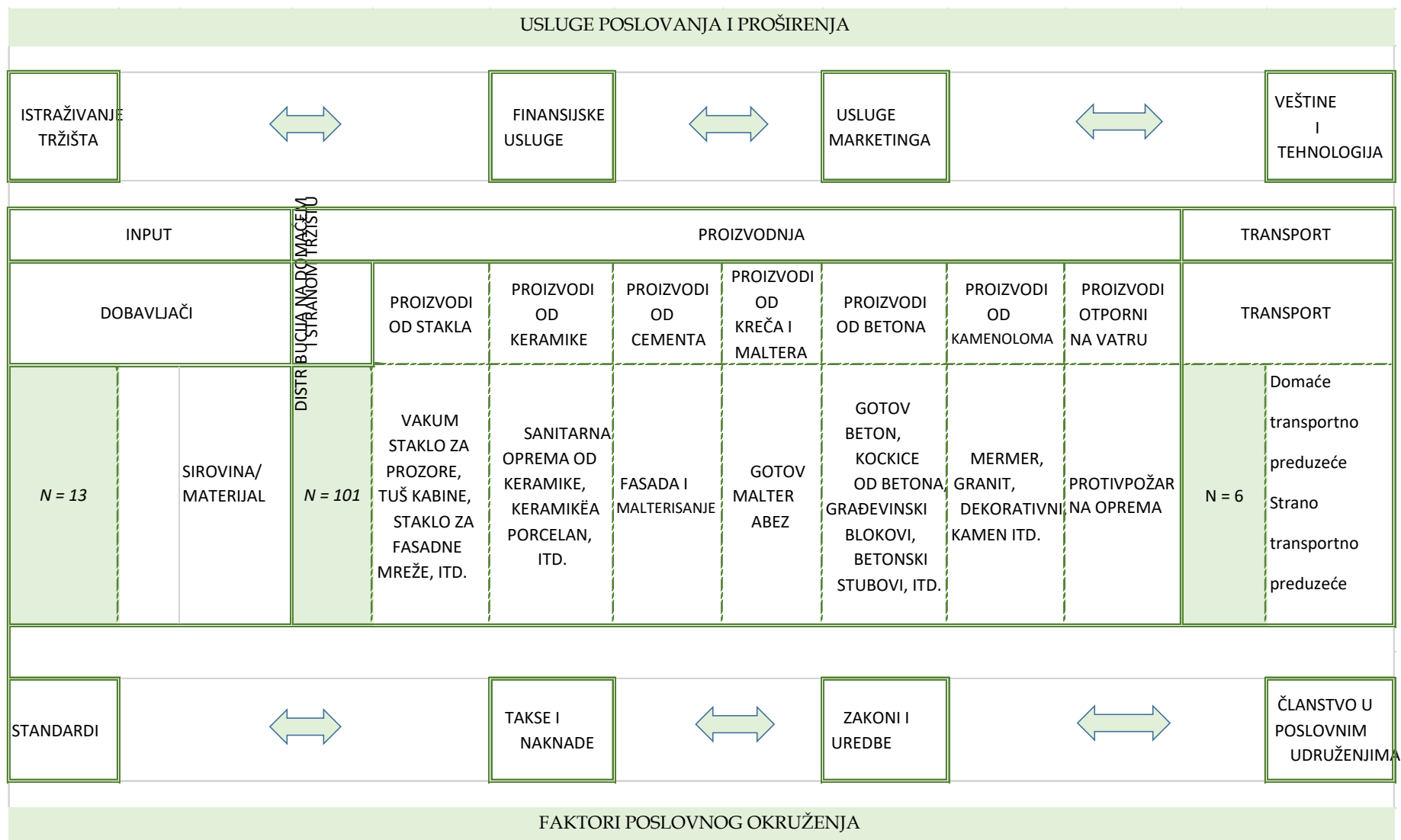
Glavni razlozi za lakši pristup izvozu, gde 53% intervjuisanih preduzeća ceni pristup novim tržištima, 38% povoljnije cene, dok 10% preduzeća je navelo kao razlog diversifikaciju tržišta.

Slika 32. Glavni podsticaji za prodaju na izvoznim tržištima.

Izvor: Podaci iz istraživanja, proračun autora.

Slika 33. Mapa Lanca vrednosti za sektor nemetalnih mineralnih proizvoda

POSLOVNO OKRUŽENJE

Zakonsku odredbu koja utiče na sektor industrije nemetalnih mineralnih proizvoda uređuju Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine, Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture i Ministarstvo finansija, rada i transfera, prema kojoj radi i Poreska administracija Kosova i Carina Kosova.

Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine je nadležno za razvoj politika koje se odnose na industrijski sektor, podsticanje rasta privatnog sektora, sa fokusom na MSP, i promovisanje politika koje poboljšavaju poslovno okruženje.

Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture je nadležna institucija za pitanja životne sredine. Dok, uzimajući u obzir društveni i institucionalni pritisak, ujedno i društvenu svest u celini, razvoj poslovne prakse mora biti prilagođen aktuelnim zahtevima koji se odnose na zaštitu životne sredine. Nemetalni mineralni proizvodi igraju važnu ulogu kojoj treba težiti u poboljšanju ukupnog zagađenja životne sredine.

Ministarstvo finansija, rada i transfera i Poreska administracija Kosova su pravne institucije nadležne za fiskalnu politiku i poreze. Važno je napomenuti da je fiskalna politika na Kosovu zasnovana na dobrim praksama EU-a. Carina Kosova je odgovorna za sprovođenje carinskih propisa, posebno za naplatu carinskih dažbina kao i opis trgovine i zaštitu trgovačkih marki i drugih. S obzirom da Kosovo deluje u skladu sa CEFTA sporazumima i težnjom ka EU integracijama, Carina Kosova deluje u skladu sa njenim standardima.

Slično, kao i u fiskalnoj politici i taksama, u Republici Kosovo postoji zakon o građevinskim proizvodima, koji je takođe izrađen na osnovu relevantnih zakonskih odredbi Uredbe Evropskog parlamenta br. 305/2011/EU. Ovom uredbom se definišu uslovi za stavljanje građevinskih proizvoda na tržište, uključujući upotrebu oznake CE, koja se stavlja u slučajevima kada to zahteva zemlja odredišta proizvoda. Takođe se može primeniti za proizvode na tržištu Kosova i korišćenje oznake usaglašenosti koji se primenjuje u slučajevima kada proizvođač ispunjava uslove za njeno postavljanje, ili druge ekvivalentne oznake usaglašenosti prema ratifikovanom međunarodnom sporazumu.

Što se tiče reciklaže nemetalnih mineralnih proizvoda, neki od njih su takvi koji predstavljaju pozitivnu budućnost u ovom sektoru, zasnovanu i na svakodnevnom povećanju svesti ljudi o reciklaži, upotrebi i uticaju ovih proizvoda na životnu sredinu. Konkretno imamo povećanje upotrebe stakla kao rezultat većih mogućnosti za reciklažu u odnosu na ostale proizvode, što je pozitivno čak i za ekonomije koje u ovom slučaju imaju širu upotrebu stakla, u ovom slučaju kao proizvoda. Nasuprot tome, ako se ne vodi računa o ovim proizvodima i ponovo se bace bez ikakve identifikacije, nepravilan tretman će izazvati zagađenje životne sredine.

UMREŽAVANJE (iz perspektive preduzeća)

Preduzeća koja se bave proizvodnjom, nabavkom i transportom nemetalnih mineralnih proizvoda i njihova saradnja sa različitim institucijama u velikoj meri utiču na tok procesa rada, ujedno i na upoznavanje novih mogućnosti i novih klijenata.

Iako ova preduzeća nisu učlanjena u nijednom udruženju, one stalno traže mogućnosti koje im pružaju udruženja ili institucije, uključujući MIPT/KIESA i njen doprinos pružanjem mogućnosti učešća na različitim sajmovima, koji ujedno nude umrežavanje sa drugim poslovanjima, kao i identifikaciju novih klijenata za izvoz.

Takođe, preduzeća koje se bave proizvodnjom nemetalnih mineralnih proizvoda su u potražnji za povezivanjem sa relevantnim partnerima, i rade istraživanja u vezi sa upoznavanjem sa trendovima i zahtevima sektora.

Industrija nemetalnih mineralnih proizvoda, pored interesovanja koje pokazuje kod domaćih preduzeća za rad u funkciji proizvodnje, nabavke ili transporta, kontinuirano pokazuje interesovanje stranih preduzeća za investicije u ovu industriju u našoj zemlji.

Republika Kosovo nudi nekoliko pogodnosti potencijalnim stranim i domaćim investitorima, uključujući ovde:

- Takse na Kosovu su veoma niske u odnosu na susedne zemlje;
- Poreski sistem je ostao krajnje jednostavan;
- Stanovništvo, 70% ispod 35 godina;
- Mlada i motivisana radna snaga sa jakim preduzetničkim duhom i veštinama, kao i opštim znanjem većine evropskih jezika;
- Zavidni prirodni resursi;
- Slobodan pristup tržištu Evropske unije i susednim tržištima;
- Savremene institucije za podršku poslovanjima;
- Jednostavna i brza procedura registracije poslovanja (u roku od 3 dana);
- Siguran bankarski sistem;
- Moderna pravna struktura i u skladu sa EU-om;
- Zvanična valuta na Kosovu je evro, i to eliminiše rizik evrozone.¹¹

¹¹ Investicije na Kosovu. Evropske integracije.

STUDIJA SLUČAJA - PREDUZEĆE A I PREDUZEĆE B

STUDIJA SLUČAJA: PREDUZEĆE A

U okviru ovog istraživanja, preduzeće intervjuisano kao studija slučaja, osnovano je 2010. godine, prvobitno kao preduzeće koje se bavi trgovinom robom, da bi nakon nekoliko godina počelo da posluje kao preduzeće za proizvodnju građevinskog materijala, koje spada u kategoriji nemetalnih mineralnih proizvoda.

Ovo preduzeće uglavnom proizvodi malter, stiropor, fasade i boje za spoljašnje i unutrašnje prostorije, u zavisnosti od potražnje svojih klijenata, dok je za njihovu proizvodnju kontinuirano investirala u mehanizaciju koju koristi osoblje i istovremeno sprovodio obuke sa zaposlenima u sektoru proizvodnje tako da ovi drugi budu obučeni za upotrebu mašina.

Preduzeće A trenutno zapošljava oko 40 zaposlenih, od kojih je najveći broj angažovan na poslovima u proizvodnom sektoru, dok su ostali angažovani na poslovima prodaje i administracije.

Na početku poslovanja ovog preduzeća, njeno glavno tržište se smatralo domaće tržište i veleprodaja. Nakon toga, ovo preduzeće je počela da izvozi u razne zemlje, uglavnom evropske zemlje, iako se uslovi izvoza često smatraju teškim za domaća preduzeća.

Iako ovo preduzeće do ovog radnog perioda beležila brojne uspehe, stalno se suočavala sa različitim izazovima, među kojima se pominje i nezainteresovanost radne snage za rad u proizvodnom sektoru.

STUDIJA SLUČAJA: PREDUZEĆE B

Preduzeće B, koje je tokom intervjua razmatrano kao studija slučaja, je preduzeće za koje su investicije u izgradnji fabrike počele 1983. godine, a završile se 1988. godine kada je fabrika već počela sa radom.

Ovo preduzeće se smatra jedinom fabrikom u regionu za proizvodnju termoizolacionih blokova koji se smatraju nemetalnim mineralnim proizvodima, i koji imaju široku primenu u građevinskom sektoru. Proizvodi koje ovo preduzeće proizvodi uglavnom su laki građevinski materijali, koji se proizvode industrijski, sa određenom markom gaziranog betona, različite zapreminske mase, kojima se lako i brzo rukuje u građevinarstvu.

Ovo preduzeće trenutno ima preko 90 zaposlenih, koji su uglavnom zaposleni u odeljenju za proizvodnju, koje se smatra glavnom karikom u poslovanju ovog preduzeća. Dok, preostali deo zaposlenih su podeljeni na odeljenje za marketing, pravno i administrativno odeljenje, finansijsko računovodstvo i komercijalno-prodajno odeljenje.

Ona uglavnom kao glavno tržište ima i domaće tržište, ali ujedno, s obzirom da je jedina fabrika na Balkanu za proizvodnju ovih blokova, istovremeno izvozi robu u susedne zemlje, uključujući Makedoniju, Albaniju, Crna Goru i Srbiju.

GLAVNA OGRANIČENJA SEKTORA

U nastavku je prikazana analiza glavnih oblasti i ograničenja sektora za nemetalne mineralne proizvode. Ograničenja i prepreke koje su identifikovane u ovoj studiji poslužiće kao referentna tačka za dalje udubljivanje u osnovne uzroke i predlaganje adekvatnih intervencija za poboljšanje postojećeg stanja u ovom sektoru.

Ova studija ističe ograničenja koja su identifikovana kao u nastavku:

1. Poteškoće u nabavci sirovine,
2. Prepreke u procesu izvoza,
3. Stručno osposobljavanje zaposlenih u proizvodnji,
4. Visoka potrošnja električne energije,
5. Potreba za investicijama u mehanizaciji,
6. Uticaj pandemije Covid-19.

Poteškoće u nabavci sirovine: Studija lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode, naglašava činjenicu da čitav proces proizvodnje ovih proizvoda uglavnom zavisi od nabavke sirovine od strane preduzeća, kao suštinskim materijalom za proizvodnju.

S obzirom da često dolazi do kašnjenja u procesu transporta, ova činjenica često obustavlja proizvodnu aktivnost preduzeća u celini i utiče na usporavanje procesa proizvodnje i smanjenje količine koju preduzeće proizvodi.

Prepreke u procesu izvoza: Ova studija je u kontinuitetu predstavila zainteresovanost preduzeća na domaćem tržištu za izvoz u zemlje EU i druge zemlje, međutim uprkos tome proizvodna preduzeća nailaze na brojna ograničenja koja često otežavaju ovaj proces.

S obzirom na činjenicu da proizvodna preduzeća nemetalnih mineralnih proizvoda, uglavnom vrše identifikaciju novih klijenata ili tržišta kroz samostalna istraživanja, često se ne rade na odgovarajući način. Istovremeno, vredi napomenuti uticaj nedovoljnih i nepouzdanih tržišnih podataka.

Na proces izvoza u velikoj meri utiče tačno ispunjenje ili prilagođavanje izvoznih zahteva, uključujući kvalitet, kvantitet i blagovremena isporuka proizvoda prema narudžbini.

Takođe utiče i nedostatak institucionalne podrške za učešće na regionalnim ili međunarodnim sajmovima specifičnim za ovaj sektor i studijske posete ili slično.

Stručno osposobljavanje zaposlenih u proizvodnji, bezbednost na radu: S obzirom na činjenicu da je osnovni proces poslovanja proizvodnih preduzeća nemetalnih mineralnih proizvoda sama proizvodnja, vredi napomenuti da je neophodna potreba za zapošljavanjem stručnog kadra u ovoj delatnosti.

Studija Lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode ističe nedostatak interesovanja radnika za obuku i razvoj njihovih veština u procesu proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda.

Drugim ograničenjem smatra se nedostatak stručnog kadra potrebnog u procesu proizvodnje, uključujući inženjere i tehnologe, stručni kadrovi u dizajnu, inovacijama, istraživanju i razvoju, na šta ističu preduzeća koja su učestvovala u ovoj studiji.

Smatrajući to teškim radom, vredi napomenuti da u radu mnogih proizvodnih preduzeća postoji nedostatak bezbednosti i uslova za rad zaposlenih, što utiče na neodgovarajuće uslove i okolnosti rada, koje utiču na povrede radnika.

Visoka potrošnja električne energije: Proces rada kao proizvodno preduzeće nemetalnih mineralnih proizvoda pored potrebe za sirovinama, mehanizacijom i radnom snagom, izuzetno je povezan sa električnom energijom.

Proizvodna preduzeća ovog sektora su veliki potrošači električne energije, smatrajući je ključnim delom načina poslovanja i često to uzrokuje velike troškove ovim preduzećima.

Potreba za investicijama u mehanizaciju: Jedan od izazova koji su identifikovani u ovoj studiji je potreba preduzeća da investiraju u mehanizaciju.

Proces prerade nemetalnih minerala utiče i na životnu sredinu, stoga proizvodna preduzeća moraju stalno da menjaju mašine koje se koriste u ekološki prihvatljivijim mašinama.

Pored uticaja na zagađenje životne sredine, preduzeća konstantno naglašavaju poteškoće u proizvedenoj količini jer neke mašine nameću broj proizvedene količine, slično kao i kvalitet i preciznost tokom procesa proizvodnje.

Uticaj pandemije Covid-19: Situacija sa pandemijom se takođe smatra ograničenjem za preduzeća u ovom sektoru. S obzirom na rezultat njenog pogoršanja i ograničenja, 2019. godina je bila manje profitabilna za skoro sve vrste poslovanja kao u našoj zemlji tako i na svetskom nivou.

PREPORUKE

Studija Lanca vrednosti za nemetalne mineralne proizvode je pomogla u identifikaciji ograničenja za sektor nemetalnih mineralnih proizvoda. Na osnovu ovih identifikovanih ograničenja, predložene su neophodne intervencije, koje bi potencijalno mogle poboljšati stanje u sektoru nemetalnih mineralnih proizvoda.

Glavna ograničenja sektora	Razlog ograničenja	Predložene intervencije
Poteškoće u nabavci sirovine	Proces proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda uglavnom zavisi od dobavljača sirovina i materijala koji se u našoj zemlji najvećim delom uvoze iz različitih zemalja. S obzirom da često dolazi do kašnjenja u procesu transporta, ova činjenica često obustavlja proizvodnu aktivnost preduzeća u celini i utiče na usporavanje procesa proizvodnje i smanjenje količine koju preduzeće proizvodi. Pored količine uvezene sirovine za preduzeća koja se snabdevaju sa lokalnog tržišta, postoji i značajan nedostatak mehanizama koji štite rudarski sektor na nivou zemlje.	Saradnja između uvoznih i domaćih proizvodnih preduzeća treba da bude što bliža kako bi preduzeća bila u stanju da isporučuju veće porudžbine i istovremeno dobijaju povoljnije cene. Dalja promocija pomaže u boljoj integraciji zamene sirovine. Investicije u tehnologiju (računarski programi) koja omogućava projekciju vremena za utrošak sirovina i obračun vremena transporta za nove porudžbine. Kao i da se ispituju mogućnosti za promenu načina transporta u drugim alternativnim oblicima. Uspostavljanje ugovora o saradnji između domaćih proizvodnih i uvoznih preduzeća putem informacionih sistema, gde klijenti mogu naručiti proizvode procenom zaliha uvoznog preduzeća. Preduzimanje koraka koji utiču na jačanje mehanizma za praćenje rudarskog sektora. Zaštiti područja na kojima se nalaze mineralni resursi od strane nadležnih

		institucija, ne dozvoliti njihovu zloupotrebu već izgradnju infrastrukturnih objekata u blizini.
Prepreke u procesu izvoza	Domaća proizvodna preduzeća čija je osnovna funkcija proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda u kontinuitetu pokazuju interesovanje za izvoz svojih proizvoda. Međutim, i pored ove činjenice, ova preduzeća nailaze na brojna ograničenja koja često usporavaju proces izvoza. S obzirom na činjenicu da preduzeća koja proizvode nemetalne mineralne proizvode uglavnom vrše identifikaciju novih klijenata ili tržišta kroz samostalna istraživanja, preko istraživanja na internetu i trgovačkih sajmova, kao ograničenje se smatra način pronalaženja novih tržišta, jer se često ne radi na pravi način. Istovremeno, vredi napomenuti uticaj	Podrška domaćim preduzećima kroz obuke koje utiču na povećanje znanja za identifikaciju najuspješnijih načina za pronalaženje novih tržišta za izvoz. Obavljanje redovnih razgovora između Lanca vrednosti i aktera koji podržavaju ovaj sektor u cilju identifikacije zahteva, poboljšanja veza, restrukturiranja troškova i očuvanja lanca snabdevanja/logistike i drugih pitanja koja utiču na poboljšanje postojećeg stanja. Izgradnja kapaciteta kroz obuku za sektor proizvodnje u preduzeću za ispunjavanje i prilagođavanje izvoznih zahteva uključujući kvalitet, kvantitet i postizanje prilagođenog

	nedovoljnih i nepouzdatih tržišnih podataka. Dalje, na proces izvoza u velikoj meri utiče tačno ispunjavanje ili prilagođavanje izvoznih zahteva, uključujući kvalitet, kvantitet i blagovremeni dolazak proizvodnje prema narudžbini. Kao i nedostatak institucionalne podrške za učešće na regionalnim ili međunarodnim sajmovima specifičnim za ovaj sektor i studijske posete ili slično.	vremena proizvodnje prema narudžbini. Podrška u neophodnoj meri koja omogućava domaćim proizvođačima da se povežu sa stranim tržištima, uključujući učešće na raznim sajmovima nemetalnih mineralnih proizvoda koji se smatraju neophodnim za umrežavanje.
Stručno osposobljavanje zaposlenih u proizvodnji, bezbednost na radu.	Nedostatak stručnog kadra potrebnog u procesu proizvodnje, uključujući inženjere i tehnologe, kao i stručnog kadra u dizajnu, inovacijama, istraživanju novih tržišta. Nedostatak zainteresovanosti zaposlenih da se osposobe i razvijaju veštine u procesu proizvodnje nemetalnih mineralnih proizvoda, s obzirom na činjenicu da proces proizvodnje zahteva sticanje neophodnih veština u ovom sektoru. Nedostatak menadžerskog i administrativnog i osoblja za stručnu prodaju, sa iskustvom. Nepružanje podsticajnih motivacionih plata zaposlenima kao što su na osnovu učinka ili druge. Nedostatak bezbednosti na gradilištima proizvodnih preduzeća.	Obezbeđivanje uslova i mogućnosti za specijalizovano obrazovanje ili obuku, koji utiču na obuku zaposlenih kao tehnologa, inženjera, dizajnera, pokretača inovacija i istraživanja novih tržišta. Pored teorijske obuke, polaznicima obuka se daju instrukcije ili dodatna praksa koje im omogućavaju da primene nove veštine i steknu više kompetentnosti na svom radnom mestu. Redovna procena potreba za obukama za sve kategorije zaposlenih, uključujući i zaposlene u sektoru proizvodnje, prodaje, administracije. Unapređenje javno-privatnog partnerstva između škola za obuku i preduzeća. Poboljšanje kurikuluma i nastavnog materijala koji se odnose na veštine

		neophodne za rad sa fokusom na sektor proizvodnje, ali ne ograničavajući se samo na ovaj sektor. Izgradnja kapaciteta menadžerskog, administrativnog i prodajnog osoblja kroz obuke unutar ili van preduzeća. Sprovođenje atraktivnih šeme za isplatu ključnog osoblja preduzeća. Stvaranje uslova i povećanje bezbednosti na radu u proizvodnim preduzećima u ovom sektoru.
Visoka potrošnja električne energije	Električna energija je u kontinuitetu stvarala zavisnost za preduzeća koja proizvode nemetalne mineralne proizvode, ali uprkos ovoj činjenici, proces proizvodnje ovih proizvoda je izuzetno visok potrošač električne energije.	Obezbeđivanje projekata koji omogućavaju korišćenje alternativne energije za proizvodna preduzeća ne ograničavajući se samo na sektor nemetalnih mineralnih proizvoda. Uključivanje u projektima solarne energije, hidroelektrane ili vetroelektrane. Korišćenje ekonomičnije mehanizacije koja troši manje električne energije tokom procesa proizvodnje.
Potreba za investicijama u mehanizaciju	Korišćena mehanizacija za proizvodnju nemetalnih mineralnih proizvoda prouzrokuje veliko zagađenje životne sredine. Investicije u mehanizaciji omogućavaju preciznost i kvalitet tokom proizvodnje.	Obezbeđivanje projekata koji omogućavaju korišćenje ili investicije u ekološku mehanizaciju, koja tokom rada prouzrokuje manje zagađenja uz zaštitu životne sredine. Investicije preduzeća u mehanizaciji koja je

		ekološka i omogućava zaštitu životne sredine. Investicije u mehanizaciji koja omogućava serijsku i istovremeno kvalitetnu i preciznu proizvodnju, prilagođavanjem izvoznim zahtevima.
Uticaj pandemije Covid-19	Situacija sa pandemijom se takođe smatra ograničenjem za preduzeća u ovim sektorima. Kao rezultat pogoršanja situacije sa pandemijom Covid-19, prethodna godina je generalno bila manje profitabilna. Pored manje profitabilnosti, ova situacija je izazvala paniku i uticala na efikasnost zaposlenih.	Pružanje institucionalne podrške preduzećima u ovim sektorima. Prilagođavanje poslovnih strategija i poslovanja, u skladu sa trenutnim trendovima pogođenim pandemijom Covid-19. Izgradnja kapaciteta kroz obuku i konsultacije o onlajn prodajnim oblicima. Izgradnja kapaciteta kroz obuku i konsultacije o oblicima onlajn komunikacije.

REFERENCE

- Evropska staklena alijansa, 2021. godina, „Statistički izveštaj 2020-2021“ - <https://www.wko.at/branchen/industrie/glasindustrie/statistical-report-glass-alliance-europe-2020-2021.pdf>
- DataIntelto, Nemetalni mineralni proizvodi na globalnom nivou, 2020 - <https://dataintelto.com/report/non-metallic-mineral-products-market/>
- Svetski podaci o rudnicima, 2021. godina, Savezno ministarstvo Republike Austrije za poljoprivredu, regione i turizam, Međunarodni organizacioni komitet za svetske kongrese rudnika - <https://www.world-mining-data.info/wmd/downloads/PDF/WMD2021.pdf>
- Ibid
- Intelto, 2020, „Izveštaj o tržištu nemetalnih mineralnih proizvoda“ - <https://dataintelto.com/report/non-metallic-mineral-products-market/>
- Investicije na Kosovu, Evropske integracije - <https://www.mei-ks.net/sq/kosova/investimet-ne-kosove>
- Kirsanov, A., K., et al., 2022, „Pitanja monopolizacije tržišta u vađenju nemetalnih minerala u ekonomijama u tranziciji“ - <https://jdmlm.ub.ac.id/index.php/jdmlm/article/view/1036>
- Izveštaj o prerađivačkoj industriji, 2020. godina, Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine – Odeljenje za industriju - <https://mint.rks-gov.net/desk/inc/media/E32FFB54-40EA-415F-8577-98E0711C4980.pdf>
- Renaund. M., K., et al., 2020, „Godišnja knjiga minerala 2017–2018“ - <https://d9-wret.s3.us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/s3fs-public/atoms/files/myb3-2017-18-mk.pdf>
- Statista, 6- mart 2022.